

LVB en Mensenhandel

Risico- en beschermingsfactoren
bij meiden met een LVb inzake
seksuele uitbuiting in de mensen-
handel

Onderzoek en Business Intelligence

Gemeente Rotterdam

Colofon

Gemeente Rotterdam, afdeling Onderzoek en Business Intelligence (OBI)

Datum: 11 juni 2019

Auteur(s): Anita C. Nanhoe & Pascal Kreijen

M.m.v.: Petra de Looij-Janssen, Carolien de Haan, Janet van Horssen

Vragen: onderzoek@rotterdam.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
1.1	Aanleiding	7
1.2	Mensenhandel	7
1.3	LVB in de literatuur	8
	Het individueel niveau	8
	Het gezinsniveau	9
	Internet en sociale media	10
	Het onderwijsveld	10
	Vrije tijd en vrienden	10
1.4	Doel van het onderzoek	10
1.5	Onderzoeksvraag en deelvragen	11
1.6	Aanpak	11
	Interviews met sleutelinformanten	11
	Interviews met slachtoffers	11
	Dataverwerking en analyses	11
	Rapportage	11
1.7	Leeswijzer	12
2	Respondentkenmerken	13
2.1	Wel of geen LVB	13
2.2	Leeftijd	13
2.3	Opleidingsniveau	13
2.4	Etnisch-culturele achtergrond	13
2.5	Duur van de uitbuiting	13
3	Op individueel niveau	14
3.1	Algemene factoren	14
	De puberfase	14
	Het bereiken van de volwassen leeftijd	14
	Drugs- en alcoholgebruik	15
	Psychische/psychiatrische problematiek	15
	Minder weerbaar	15
3.2	Factoren bij LVB	15
	Misplaatst vertrouwen in onbekenden	15
	Misplaatst vertrouwen in bekenden	16
	Herhaaldelijke dezelfde fouten maken	16

Levenslang hoger beïnvloedbaar	16
Tijdig signaleren en intensief begeleiden	17
3.3 Samenvatting	17
4 Factoren op gezinsniveau	18
4.1 Algemene gezinsfactoren	18
4.2 Gezinsfactoren bij LVB	20
4.3 Samenvatting	20
5 Internet en Sociale Media	21
5.1 Algemeen geldende factoren	21
5.2 Sociale media en LVB	22
5.3 Samenvatting	23
6 School gerelateerde factoren	24
6.1 Ongelukkige schoolperiode	24
6.2 Verandering van school	24
6.3 Samenvatting	25
7 Vrije tijd en vrienden	26
7.1 Georganiseerde buitenschoolse activiteiten	26
7.2 Beschermende vrienden	26
7.3 Risicovolle vriendschappen	26
7.4 Samenvatting	27
8 Hulpverlening	28
8.1 Wonen in een opvangvoorziening	28
8.2 Verandering van school	29
8.3 Weerbaarheid	29
8.4 Soorten therapieën	29
8.5 Mening over de opvang	30
8.6 Helpt de hulp?	30
8.7 Hulp aan meiden met een LVB	31
8.8 Samenvatting	31
9 Preventiemogelijkheden	33
9.1 Lange rechtelijke machtiging	33
9.2 Meer en eerder open opvang	33
9.3 Preventieve voorlichting	33
9.4 Emotionele begeleiding	34
9.5 Samenvatting	34
10 Conclusies en aanbevelingen	35
10.1 Risico verhogende en beschermende factoren	35

Individuele factoren	35
Gezinsgerelateerde factoren	36
Internet en sociale media	37
School gerelateerde factoren	37
Factoren rondom vrije tijd en vrienden	38
10.2 Aanbevelingen voor beleid en interventies	38
Een veilig schoolklimaat	38
Preventieve voorlichting op VMBO- en praktijkscholen	39
Preventieve weerbaarheidstraining	39
Rechterlijke machtiging voor langere duur	39
Opvang en hulpverlening	39
Levenslange (emotionele) coaching en monitoring	39
Bijlage A: Literatuurlijst	40
Bijlage B: Definities	42
Bijlage C: Sleutelinformanten	43

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De gemeente Rotterdam ontvangt toenemende signalen dat steeds meer meisjes en jonge vrouwen (hierna te noemen: meiden¹) met een licht verstandelijke beperking (LVB²) slachtoffer worden van seksuele uitbuiting (Nanhoe et al., 2019). Partners in de ketenaanpak mensenhandel signaleren dat jongeren, en met name jongeren met een LVB, op (zeer) jonge leeftijd seksueel actief zijn. Zij zien de grens tussen gezonde seksualiteit en grensoverschrijdende seksualiteit verschuiven en onduidelijker worden. Meiden laten zich ook wel verleiden of dwingen tot digitaal grensoverschrijdend seksueel gedrag (De Haas, 2012) of fysieke seks met vrienden van hun vriendje, waarbij ook wel seksueel getinte opnames worden gemaakt. Hiermee komen de meiden in een chantabele positie terecht. Druk en chantage worden gebruikt om meiden te bewegen tot (meer) seksuele handelingen. De scheidslijn naar de prostitutie³ is erg dun. Vooral meiden met een LVB lopen verhoogd risico om in handen van mensenhandelaren te vallen, met als gevolg dat zij in uitbuitingssituaties en in de illegale prostitutie terecht komen (Gemeente Rotterdam, 2015; Bouwma, 2012). Een beeld van de aard van deze

problematiek onder meiden met een LVB ontbreekt echter.

1.2 Mensenhandel

Mensenhandel⁴ is 'Het werven, opnemen of huisvesten van een persoon, met gebruik van dwang en met het doel die persoon uit te buiten' (Gemeente Rotterdam, 2015). Mensenhandelaren zoeken gericht naar kwetsbare jongeren. Seksuele uitbuiting is een vorm van mensenhandel, evenals bijvoorbeeld financiële uitbuiting, arbeidsuitbuiting en orgaanhandel. Seksuele uitbuiting is verreweg de meest gerapporteerde vorm van mensenhandel (Nanhoe et al., 2019). Meiden vormen verreweg de grootste groep onder de slachtoffers van seksuele uitbuiting (Nanhoe et al., 2019).

De aandacht voor seksuele uitbuiting van meiden is de laatste jaren toegenomen, met name de aandacht voor slachtoffers van loverboys,⁵ een categorie mensenhandelaren. Zo formuleerde de 'commissie Azough' in 2014 een actieplan voor een beter hulpaanbod aan (vermoedelijke en potentiële) minderjarige meisjesslachtoffers. Ook was er een vervolgproject met specifieke aandacht voor de

¹ Professionals binnen opvangorganisaties gebruiken de term 'meiden' waarmee zij verwijzen naar zowel minderjarige meisjes als meerderjarige jonge vrouwen. Wij hanteren daarom korthedshalve in dit rapport de term 'meiden'.

² LVB verwijst naar mensen met een IQ-score tussen 50 en 85: in combinatie met een beperkt sociaal aanpassingsvermogen (d.w.z. tekorten of beperkingen in het aanpassingsgedrag, zoals verwacht mag worden op de betreffende leeftijd en bij de betreffende cultuur op ten minste twee van de volgende gebieden: communicatie, zelfverzorging, zelfstandig kunnen wonen, sociale en relationele vaardigheden, gebruikmaken van gemeenschapsvoorzieningen, zelfstandig beslissingen nemen, functionele intellectuele vaardigheden, werk, ontspanning, gezondheid en veiligheid); en bijkomende problematiek, zoals leerproblemen, een psychiatrische stoornis, lichamelijke problemen, problemen in het gezin en sociale omstandigheden (De Beer, 2016; Teeuwen, 2012). De intellectuele en adaptieve problemen moeten zijn ontstaan tijdens de ontwikkelingsperiode (APA, 2013).

³ Een prostituee is: 'Een persoon die zich beschikbaar stelt tot het verrichten van seksuele handelingen met een ander tegen betaling' (Gemeente Rotterdam, 2015).

⁴ Het prostitueren van een minderjarige valt per definitie onder mensenhandel. Sinds 2000 is prostitutie binnen Nederland vanaf de leeftijd van 18 jaar legaal. De gemeente Rotterdam heeft echter met ingang van 1 januari 2016 de leeftijdsgrens van prostituees middels een wijziging in de algemeen plaatselijke verordening (APV) verhoogd van 18 naar 21 jaar (Gemeente Rotterdam, 2015).

⁵ Loverboys zijn een categorie mensenhandelaren. De Nationaal Rapporteur definieert loverboys als 'pooiers die meisjes via verleidingstactieken inpalmen om hen op den duur in de prostitutie uit te buiten' (Korvinus et al., 2004, p. 76).

aanpak van slachtoffers van mensenhandel/ loverboyproblematiek voor jeugdigen met een LVB en/of psychische problemen (Landelijk Kenniscentrum LVB, 2017).

Over slachtoffers van seksuele uitbuiting (met en zonder een LVB) is bekend dat velen onder hen (doch niet allen) van jongs af aan geconfronteerd zijn met (potentieel) traumatische gebeurtenissen zoals misbruik, mishandeling en verwaarlozing. Als gevolg van de traumatische ervaringen ontwikkelen veel van deze jongeren een negatief zelfbeeld, hechtingsproblemen, trauma gerelateerde klachten en/of faalervaringen op school en in contact met leeftijdgenootjes. Zij hebben het gevoel nergens bij te horen. Het maakt hen kwetsbaar voor allerlei vormen van geweld en uitbuiting, waaronder seksuele uitbuiting (Reid, 2011; Lallor & McElvaney, 2010).

Hoewel Nanhoe et al. (2019) een start maken met een inschatting van de omvang, is het niet duidelijk hoeveel meiden met een LVB-slachtoffer zijn van seksuele uitbuiting in de mensenhandel. Dit komt onder andere omdat LVB binnen de hulpverlening niet altijd (tijdig) wordt herkend of wordt gediagnosticeerd. Ook zijn zorginstellingen voor mensen met een (L)Vb niet altijd alert op signalen die erop duiden dat een persoon (gedwongen) werkzaam is in de prostitutie (Nanhoe et al., 2019; NPO, 2015).

1.3 LVB in de literatuur

Literatuur over seksuele uitbuiting van meiden met een LVB binnen de mensenhandel is zeer schaars. We zien vooral relevante literatuur over de ontwikkeling van mensen met een LVB en over algemene risico- en beschermingsfactoren voor allerlei problematiek bij mensen met een LVB. Wanneer we kijken naar seksueel geweld, zien we het algemene beeld dat jongeren met een LVB vier keer meer kans maken op het meemaken van seksueel geweld dan anderen (Holdorp, 2017). In de praktijk zien we dat jongeren met een LVB en vroegkinderlijke traumatische ervaringen en/of een (onbehandeld) seksueel trauma een aanzienlijke kans lopen om (meermaals of chronisch) in de greep van een mensenhandelaar te komen (Greeven, 2014; Andriessen & Keyzers, 2011).

Het individueel niveau

De literatuur over de ontwikkeling van mensen met een LVB vermeldt een achterstand in de cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling (Teeuwen, 2012). Op cognitief gebied is er een achterstand in de ontwikkeling van

het werkgeheugen, een relatief zwak verbaal kortetermijngeheugen en een lager denkt tempo. Mensen met een LVB denken minder gestructureerd dan hun normaal begaafde leeftijdgenoten (Teeuwen, 2012). Een intellectuele beperking is het situatiegebonden denken, waardoor zij moeite hebben om leringen uit de ene situatie te generaliseren naar andere, vergelijkbare situaties (De Beer, 2016).

Op emotioneel gebied zien we een stagnatie op het niveau van een schoolkind (De Beer, 2016). Emoties als verdriet, liefde en haat worden goed ontwikkeld, maar door het beperkte cognitieve functioneren zijn er problemen bij het uiten ervan (Nederlands Jeugdinstituut, 2019). Emoties en sociaal-emotionele vaardigheden die pas op een latere leeftijd tot (verdere) ontwikkeling komen, zoals empathie, geweten, partnerliefde en seksualiteit, zijn minder goed ontwikkeld. Mensen met een LVB kunnen zich moeilijk voorstellen hoe een ander zich voelt. Het geweten - ofwel de internalisatie van waarden en normen - wordt niet geheel ontwikkeld, waardoor zij minder goed weten wat goed of fout is (De Beer, 2016).

Ook de sociale ontwikkeling kent een achterstand. In het sociaal verkeer zien we dat mensen met een LVB veelal worden overschat, omdat zij geen zichtbare handicap hebben. Dit, terwijl zij meer moeite hebben om zich staande te houden in sociale situaties. Ze begrijpen sociale situaties vaak slecht, kunnen zich niet of minder goed aanpassen aan de eisen van hun omgeving, zijn gemakkelijker te beïnvloeden en hebben een beperkte impulscontrole (De Beer, 2016; Greeven, 2014; Teeuwen, 2012). Dit laatste zien we terug in de veelal primaire uiting van emoties en gebrekkige zelfsturing (De Beer, 2016). Dit zorgt voor negatieve ervaringen in het sociale verkeer, wat bijdraagt aan een negatief zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen (Teeuwen, 2012).

De literatuur noemt op individueel niveau de beïnvloedbaarheid van mensen met een LVB als risicofactor (Teeuwen, 2012; Schakenraad & Janssen, 2008). Deze mensen zijn makkelijker te manipuleren. Zij kunnen de risico's in situaties niet goed inschatten en de gevolgen van hun handelingen (en dat van anderen) niet goed overzien (Ibid). Zij zijn op seksueel gebied extra kwetsbaar, omdat zij inadequate kennis over seksualiteit hebben, moeite hebben om een situatie goed in te schatten, een lagere weerbaarheid hebben en een groot vertrouwen in derden hebben in combinatie met een laag zelfvertrouwen. Wanneer we specifiek kijken naar meiden met een LVB zien we dat Verwijs et al. (2011) concluderen dat de helft van de

meiden met een LVB die slachtoffer zijn van seksuele uitbuiting, zelf niet in de gaten hebben dat zij seksueel worden uitgebuit.

Mensen met een LVB lopen een groter risico op het ontwikkelen van gedrags- en/of psychiatrische problematiek dan hun leeftijdsgenoten zonder een LVB (Greeven, 2014). Greeven (2014) noemt ADHD, oppositionele gedragsstoornis, autisme, stemmingsstoornissen, depressieve gevoelens en angst als veel voorkomende problematiek. Zij hebben vanwege het vaker voorkomen van risicofactoren in hun herkomstmilieu een drie tot vier keer grotere kans op emotionele problemen, gedragsproblemen en/of psychiatrische stoornissen dan normaal begaafde leeftijdsgenoten (Nederlands Jeugdinstituut, 2019; Holdorp, 2017; Dekker & Koot, 2003).

Vanaf 18 jaar is een persoon volgens de wet volwassen en wordt van hem/haar verwacht dat hij/zij handelingsbekwaam is. Echter, bij LVB-jongeren loopt de ontwikkelingsleeftijd achter op de kalenderleeftijd. Bovendien bereiken mensen met een LVB qua ontwikkeling de 18-jarige leeftijd niet. Naarmate de jongere opgroeit ontstaat een groeiende discrepantie tussen de verwachtingen (in termen van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid) van de omgeving en hetgeen de jongere kan waarmaken (Van der Berg et al., 2013). Deze fase gaat bij jongeren met een LVB niet zelden gepaard met zelfoverschatting, zorgen hulpvaardig gedrag en een hoger risico op vereenzaaming, zwerfgedrag, criminaliteit en overmatig drank- en drugsgebruik (Van der Berg et al., 2013).

Het gezinsniveau

Op gezinsniveau concludeert Greeven (2014) op basis van literatuuronderzoek dat circa de helft van de mensen met een LVB opgroeit in een gezin waarbinnen minimaal een ouder zelf ook een (licht) verstandelijke beperking heeft (zie ook Van der Nagel & Kea, 2013). Willems et al. (2007) stellen dat twee derde van de Nederlandse gezinnen waarbij één of beide ouders een LVB hebben, wat betreft ouderschap niet 'goed genoeg' functioneert. 'Goed genoeg' ouderschap wordt gedefinieerd als ouderschap waarbij er geen uithuisplaatsing plaatsvindt, er geen bemoeienis is van de Raad voor de Kinderbescherming en

er geen aanwijzingen zijn voor verwaarlozing en kindermishandeling (Willems et al., 2007). Volgens Greeven (2014) gaat het veelal om multiprobleemgezinnen, ofwel gezinnen waarin bijvoorbeeld het huishouden niet wordt gedaan, er een zwak sociaal netwerk bestaat, ouders geen werk hebben en verslavingsproblematiek en geldproblemen spelen. Ouders komen weinig toe aan opvoeden, omdat zij er niet de vaardigheden of energie voor hebben en omdat ze er meer dan genoeg aan hebben om zichzelf staande te houden. Van der Nagel en Kea (2013) wijzen op een ander nadelig gevolg van een opvoeding door ouders met een LVB, namelijk onderstimulering. Onderstimulering, stress en ingrijpende levensgebeurtenissen kunnen het IQ nadelig beïnvloeden. Kinderen met een LVB-diagnose kunnen na uithuisplaatsing met sprongen vooruitgaan op hun IQ-scores.

Het Nederlands Jeugdinstituut (2019) stelt dat mensen met een LVB (ook zonder dat één van de ouders eventueel een LVB heeft) relatief vaker opgroeien in multiprobleemgezinnen, die langdurig kampen met een combinatie van sociaaleconomische en psychosociale problemen. Deze gezinnen hebben vaker een gebrek aan regelmaat, hygiëne of wooncomfort. Daarnaast is er relatief vaker sprake van armoede en werkloosheid, van eenoudergezinnen en van problemen tussen (ex-)partners. Bij de ouders ziet het Nederlands Jeugdinstituut (2011) relatief vaker een pedagogisch onvermogen en soms verwaarlozing. Dat deze ouders meer moeite hebben met opvoeden, heeft deels ook te maken met het gegeven dat de ouders in deze gezinnen relatief vaker ook zelf op LVB-niveau functioneren. Ze zijn minder goed in staat om hun kinderen fysieke en emotionele veiligheid te bieden en te stimuleren in hun ontwikkeling. Bij deze kinderen zijn er meer dan gemiddeld hechtingsproblemen die zich op verschillende manieren kunnen uiten, waaronder via internaliserend en externaliserend probleemgedrag.⁶

Greeven (2014) benadrukt het belang van herkennen, erkennen en accepteren van een LVB als beschermingsfactor. Ouders die een LVB bij hun kind vroeg herkennen en accepteren, kunnen eerder ondersteuning vragen/accepteren bij de opvoeding. Teeuwen (2012) concludeert op basis van onderzoek naar delinquente LVB-ers dat slechts de helft van de ouders de beperkingen van zijn/haar kind

⁶ Bij internaliserende gedragsproblemen is er een overcontrole over de emoties; ze worden naar binnen gericht en leiden tot innerlijke onrust. Bij externaliserende gedragsproblemen is er te weinig controle over de emoties en worden deze *uitgegeerd*. Jongeren met externaliserende problemen hebben vaak conflicten met andere mensen of met de maatschappij.

accepteert. Oorzaken zijn onder andere gebrek aan kennis en inzicht en schaamte voortkomend uit culturele of religieuze achtergronden (Teeuwen, 2012). Pedagogische kwaliteiten van ouders en de bereidwilligheid om daarbij ondersteuning te aanvaarden zijn belangrijke beschermende factoren. Greeven (2014) noemt een opvoedklimaat met structuur en helderheid, gepaard met liefde en steun als belangrijke beschermingsfactoren. Ook adequate professionele hulpverlening en de aanwezigheid van een sociaal netwerk en worden in de literatuur genoemd als beschermende factoren (Nederlands Jeugdinstituut, 2019; Willems et al., 2007).

Duidelijk moet blijven dat niet alle herkomstgezinnen van mensen met een LVB disfunctioneren. Zo laten Wade et al. (2008) zien dat er ook ouders zijn die prima functioneren zonder professionele ondersteuning. Ook De Beer (2016) benadrukt dat het hebben van een LVB niet per definitie betekent dat de betreffende ouders geen goede opvoeders zijn. De Beer (2016; 2011) benadrukt het belang van een vaste betrouwbare opvoeder, waaraan jongeren zich kunnen hechten en die ze beschermt tegen impulsief gedrag en beïnvloeding.

Internet en sociale media

Ouders, scholen en hulpverleners krijgen steeds vaker te maken met sexting en/of ander (experimenteel) seksueel gedrag van jongeren op smartphones, het internet en sociale media. Sociale media worden echter ook steeds meer gebruikt door loverboys voor het werven van meiden voor seksuele uitbuiting (Verwijs et al., 2011). Zij spelen in op de behoefte aan aandacht van meiden en proberen het vertrouwen te winnen. Het winnen van vertrouwen gaat online drie keer sneller dan offline. Daarna worden de meiden overgehaald (met drang, dwang en chantage) tot het hebben van seks (sextortion). Het onlinecontact wordt vaak gebruikt om seksueel beeldmateriaal of informatie van meiden te verkrijgen waarmee vervolgens de meiden gechanteerd kunnen worden (Verwijs et al., 2011). Glissenaar en Holdorp (2017) vermelden expliciet dat jonge-

ren met een LVB en/of psychische problemen kwetsbaarder zijn voor ronselpraktijken via internet en sociale media.

Het onderwijsveld

Kinderen met een LVB lopen vaak al op de basisschool tegen een achterstand op. Circa 40% van de onderzoeksgroep van Teeuwen (2012) stapte gedurende basisschoolperiode over naar het speciaal basisonderwijs. Door deze overstap vond een vroege signalering van LVB plaats. Met signalering van een LVB start ook het proces van erkenning en acceptatie bij het herkomstgezin, wat een ingang biedt voor maatwerk in hulpverlening. Een ander deel van de jongeren gaat na de basisschool naar het voortgezet speciaal onderwijs of naar het praktijkonderwijs. De overgang naar het voortgezet onderwijs gaat vaak gepaard met problemen – zowel lesinhoudelijk als op sociaal gebied – wat kan leiden tot beschadiging van het zelfvertrouwen, ongewenst gedrag, schoolwisselingen en vroegtijdige schoolverlaten (Van der Berg et al., 2013).

Vrije tijd en vrienden

Op het gebied van vrije tijd en vrienden zien we een strafrecht dossieronderzoek van Teeuwen (2012). Zij concludeert na bestudering van 120 dossiers dat jongeren met een LVB over het algemeen moeite hebben met het aangaan van vriendschappen. Een motivatie voor het 'meewerken' bij delicten is 'erbij willen horen'. Mogelijk is dit ook bij meiden met een LVB een motivatie om mee te werken bij seksuele uitbuiting.

1.4 Doel van het onderzoek

Dit onderzoek heeft als doel een verkenning van de risicofactoren en beschermingsfactoren bij meiden⁷ met een LVB, in relatie tot slachtofferschap van seksuele uitbuiting binnen de mensenhandel.

⁷ Hoewel zowel jongens/mannen als meisjes/vrouwen slachtoffer kunnen worden van seksuele uitbuiting, blijkt uit de signalen van professionals en rapportages van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel (zie ook Nanhoe et al., 2019), dat verreweg de meeste slachtoffers van seksuele uitbuiting meisjes en jonge vrouwen betreffen. Daarom kiest de opdrachtgever ervoor dit onderzoek te focussen op meisjes en jonge vrouwen. Onderzoek naar jongens die slachtoffer zijn van seksuele uitbuiting vindt separaat plaats.

1.5 Onderzoeksvraag en deelvragen

Het onderzoek moet een antwoord geven op de volgende deelvragen:

1. Wat zijn risico verhogende factoren voor seksuele uitbuiting bij meiden met een LVB, dan wel een vermoeden van een LVB op verschillende leefgebieden? Zijn deze anders dan bij meiden zonder een LVB?
2. Wat zijn beschermingsfactoren voor seksuele uitbuiting van meiden met een LVB, dan wel een vermoeden van een LVB op verschillende leefgebieden? Zijn deze anders dan bij meiden zonder een LVB?
3. Welke aanbevelingen voor beleid en interventies vloeien voort uit dit onderzoek?

Wij onderscheidden in dit onderzoek de volgende leefgebieden: het individueel niveau, het gezinsniveau, internet en sociale media, het onderwijsveld, vrije tijd en vrienden. Qua doelgroep beperkten wij ons in dit onderzoek tot meiden die een relatie hebben met de gemeente Rotterdam. Dat wil zeggen dat deze meiden woonachtig, schoolgaand of werkzaam zijn (geweest) in de gemeente Rotterdam, dan wel opgevangen worden in de gemeente Rotterdam.

We hanteerden in dit onderzoek geen leeftijdsgrens, doch focusten ons vooral op meisjes en jonge vrouwen (zie §2.2 voor meer informatie over de leeftijden).

1.6 Aanpak

In dit onderzoek maakten wij gebruik van gesprekken met sleutelinformanten en interviews met slachtoffers van seksuele uitbuiting met en zonder een LVB. Ook hebben wij professionals gesproken voor aanvullende informatie over de respondenten.

Interviews met sleutelinformanten

Wij spraken in totaal 12 sleutelinformanten (zie bijlage C). De sleutelinformanten gaven informatie over en inzicht in de aard en dynamiek van de problematiek. Daarnaast gaven zij aanwijzingen voor de inhoud van de interviews met slachtoffers van seksuele uitbuiting, de wijze van interviewen en de formulering van de interviewvragen.

Interviews met slachtoffers

De werving van slachtoffers van seksuele uitbuiting vond plaats via Horizon, Humanitas en Fier. Deze organisaties

ontvingen van de onderzoekers een brief met een toestemmingsverklaring ter bespreking met en ondertekening door potentiële respondenten en (mits van toepassing) hun wettelijke vertegenwoordigers. De brief bevatte informatie over de doelstelling van het onderzoek en de waarborging van de anonimiteit van de respondenten. Vanaf de leeftijd van 16 jaar mogen potentiële respondenten zelf instemmen met een interview, tenzij zij een wettelijke vertegenwoordiger hebben. Voor potentiële respondenten jonger dan 16 jaar dienen de wettelijke vertegenwoordigers (veelal zijn dit de ouders of de voogd) toestemming te verlenen voor het interview. Met ondertekening van de instemmingsverklaring gaven de betreffende personen toestemming om de respondenten te benaderen voor een interview en om aanvullende vragen over de respondent te stellen aan een professional (een hulpverlener in de opvang).

De *interviews* hebben plaatsgevonden van juli 2017 tot en met september 2018. In totaal zijn 19 meiden geïnterviewd. Bij ieder interviewgesprek maakten de hulpverleners samen met de betreffende respondent de inschatting of de hulpverlener bij het gesprek gewenst was ter ondersteuning van de respondent. In totaal kozen zes respondenten voor een gesprek met ondersteuning van een hulpverlener. Na het interview werd bij de hulpverlener – met toestemming van de respondent – aanvullende informatie over de betreffende respondent ingewonnen. Alle respondenten ontvingen na afloop van het interview een VVV-bon ter waarde van € 15,-.

Dataverwerking en analyses

Van alle interviews zijn met toestemming van de betreffende sleutelinformanten, andere professionals en respondenten opnamen gemaakt. Deze zijn vervolgens woordelijk getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd met behulp van Atlas-ti. Bij de analyse hebben we onderscheid gemaakt tussen sleutelinformanten, andere professionals en respondenten. Onder de respondenten maakten we onderscheid tussen meiden met een LVB, meiden met vermoedelijk een LVB en meiden zonder een LVB.

Rapportage

In dit rapport maken wij onderscheid tussen sleutelinformanten, professionals en respondenten. Sleutelinformanten (zie bijlage 3) zijn mensen met relevante kennis of expertise en kunnen allerlei posities bekleden. Met “professionals” verwijzen wij naar de groepsbegeleiders, mentoren en hulpverleners die ons per casus aanvullende informatie

gaven. Met “respondenten” verwijzen wij naar de meiden die te maken hebben gehad met seksuele uitbuiting.

1.7 Leeswijzer

We starten dit rapport met een beschrijving van de respondentkenmerken (Hoofdstuk 2). Daarna beschrijven we achtereenvolgend de bevindingen op individueel niveau (hoofdstuk 3), op gezinsniveau (hoofdstuk 4), op het gebied van internet en sociale media (hoofdstuk 5), op schoolniveau (hoofdstuk 6) en bevindingen rondom vrije tijd en vrienden (hoofdstuk 7). In hoofdstuk 8 gaan we in op de informatie rondom de hulpverlening en in hoofdstuk 9 op genoemde preventiemogelijkheden. We sluiten het rapport af met conclusies en aanbevelingen voor beleid en praktijk (hoofdstuk 10).

2 Respondentkenmerken

In dit hoofdstuk beschrijven wij de kenmerken van de meiden die deelnamen aan het onderzoek. Wij beschrijven het aantal meiden met en zonder een LVB, de leeftijd van de meiden tijdens het interview, de leeftijd bij aanvang van de uitbuiting, de duur van de uitbuiting, het opleidingsniveau en de etnisch-culturele achtergrond van de meiden.

2.1 Wel of geen LVB

In totaal hebben 19 meiden deelgenomen aan het onderzoek, waarvan bij negen een LVB is vastgesteld. Daarnaast hebben zes respondenten geen LVB. Vier respondenten hebben volgens de professionals van de betreffende opvangorganisaties vermoedelijk een LVB, echter is dit (nog) niet gediagnosticeerd en vastgesteld.

2.2 Leeftijd

De meeste respondenten hebben ten tijde van het interview een leeftijd tussen 13 en 21 jaar. Eén respondent is 27 jaar. In totaal zijn 12 respondenten minderjarig. De overige zeven respondenten zijn meerderjarig.

Ook de leeftijd van de respondenten bij aanvang van de seksuele uitbuiting hebben wij genoteerd. Prostitutie van meiden tot en met de leeftijd van 17 jaar (dus minderjarigen) valt in heel Nederland wettelijk gezien onder mensenhandel. In Rotterdam geldt bovendien de leeftijdsgrens van 21 jaar voor de vergunde prostitutie (Gemeente Rotterdam, 2015). De leeftijd bij aanvang van de seksuele uitbuiting varieert van 12 tot 18 jaar.⁸ Van twee respondenten is de leeftijd bij aanvang van de uitbuiting onbekend.

2.3 Opleidingsniveau

Uit de interviews blijkt dat alle respondenten in dit onderzoek ofwel bezig zijn met een VMBO-opleiding ofwel deze hebben voltooid. Eén van de respondenten met een voltooide VMBO-opleiding is bezig met een koksopleiding. Een andere respondent is bezig met een BBL-opleiding⁹ en twee respondenten zijn bezig met een reguliere Mbo-opleiding.

2.4 Etnisch-culturele achtergrond

Van iedere respondent hebben wij de etnisch-culturele achtergrond bepaald op basis van hun eigen geboorteland ofwel het geboorteland van (één van) de ouders. De etnisch-culturele achtergronden van de respondenten zijn: Antilliaans (4), Braziliaans, Indiaas, Iraquees, Liberiaans, Marokkaans, autochtoon Nederlands (4), Albanees, Angolees, Surinaams en Turks. Van twee respondenten is de etnische achtergrond onbekend.

2.5 Duur van de uitbuiting

Wanneer we kijken naar de duur van de seksuele uitbuiting zien we dat 10 respondenten een paar maanden tot ruim een jaar zijn uitgebuit. Drie meiden zijn circa 2 jaar uitgebuit. Eén andere respondent is circa 3 jaar uitgebuit en één respondent circa 9 jaar. De uitbuiting is bij al deze meiden gestopt toen zij binnen een opvangorganisatie werden opgevangen. Van vier respondenten is niet duidelijk hoe lang zij seksueel zijn uitgebuit. Van twee van deze meiden is wel duidelijk dat de uitbuiting is gestart gedurende de periode dat zij in een opvangorganisatie woonden.

⁸ Bij drie respondenten ving de uitbuiting aan op 12-jarige leeftijd, bij vier meiden op 13-jarige leeftijd, bij 3 andere meiden op 14-jarige leeftijd en bij één respondent op 15-jarige leeftijd. Drie respondenten waren 16, twee waren 17 en een respondent was 18 bij aanvang van de seksuele uitbuiting.

⁹ Beroepsbegeleidende leerweg (BBL) is een opleiding die bestaat uit een combinatie van leren en werken. Tijdens deze opleiding werk je 60 tot 80% van je studie, vaak met een salaris.

3 Op individueel niveau

In dit hoofdstuk beschrijven we verschillende individuele factoren die een risico verhogende dan wel een beschermende rol spelen bij slachtofferschap van seksuele uitbuiting. We starten het hoofdstuk met factoren op individueel niveau die betrekking hebben op zowel meiden met een LVB als zonder een LVB (§3.1). In §3.2 gaan we in op factoren, die in het bijzonder voor meiden met een LVB gelden. De laatste paragraaf, §3.3, is een samenvatting van dit hoofdstuk.

3.1 Algemene factoren

De puberfase

De sleutelinformanten geven aan dat de puberfase gepaard gaat met een verhoogde behoefte aan aandacht van jongens dan daarvoor. Meerdere hulpverleners en sleutelinformanten gaven aan dat aandacht een belangrijke motivatie voor meiden vormde om contact te onderhouden met jongens, zelfs wanneer jongens verkeerde bedoelingen hadden. Ook uit de interviews met nagenoeg alle respondenten blijkt dat zij een sterke behoefte hadden aan aandacht van jongens. Deze behoefte blijkt bij de respondenten in dit onderzoek dermate groot dat zij ook risicovolle situaties hebben toegelaten of zelfs hebben opgezocht. De hang naar aandacht is soms zo groot dat ook traumatische ervaring van geweld en gedwongen prostitutie lijken te worden weggedrukt.

Andere kenmerken van de puberfase zijn de hogere beïnvloedbaarheid en een grotere hang naar avontuur. Deze kenmerken maken dat jonge meiden de situatie waarin zij terecht komen niet objectief kunnen beoordelen en geneigd zijn vergaand met hun loverboy mee te werken. Zo gaven enkele respondenten aan dat zij geen moeite hebben met de uitbuitingssituatie waarin ze terecht zijn gekomen, ook niet wanneer dat de prostitutie betrof. Een minderjarige respondent vertelde bijvoorbeeld dat zij vrijwillig meewerkte, omdat het een makkelijke manier was om aan geld te komen. Zelfs wanneer meiden in een opvang of andere leefgroep zitten, komt het voor dat ze zo nu en dan ‘werken’. Zo is een minderjarige respondent op een gesloten afdeling geplaatst, omdat het de professionals opviel

dat ze plotseling dure kleding droeg, wat een indicatie voor hen was dat het meisje mogelijk weer was gaan ‘werken’.

Het bereiken van de volwassen leeftijd

Ook het bereiken van de 18-jarige leeftijd is een risicofactor, omdat prostitutie voor volwassenen wettelijk gezien legaal is (buiten Rotterdam). Ook na huisvesting van meiden in een opvang geven loverboys hun machtspositie niet makkelijk op. Zij trachten aanvankelijk op alle mogelijke manieren een meisje op te sporen wanneer deze uit het loverboycircuit verdwijnt om haar snel weer aan het werk te zetten. Uit de verhalen van de respondenten blijkt dat zij niet hadden gewerkt binnen de vergunde sector, maar vooral in hotelkamers. Ook spraken de meiden over kamers in particuliere woningen en over parken.

Ook gebeurt het dat een loverboy het contact met een meisje ‘on hold’ zet tot zij haar 18^e verjaardag heeft bereikt en legaal mag prostitueren. Hierna kunnen ze hun criminele praktijken voortzetten zonder dat ze justitiële problemen krijgen. Binnen de opvangorganisaties zijn de professionals zich bewust van de kwetsbaarheid die ontstaat na de 18^e verjaardag. Zij proberen de meiden dan ook bewust te maken van de uitbuitingssituatie waar zij uit komen en zo goed mogelijk voor te bereiden op hun 18e jaar. Bewustwording en weerbaarheid zijn hierin sleutelbegrippen. De voorbereiding lukt volgens professionals doorgaans beter bij meiden zonder een LVB dan bij meiden met een LVB.

R10, geen LVB, gedwongen opvang: “Hij zegt: ‘Hé, weet je wat, we verbreken die contact gewoon. Jij doet je best op die groep waar je zit. Met je 18e verjaardag spreek ik je wel weer.’ Ik weet dus al dat hij op mijn 18e verjaardag weer contact met mij gaat leggen. Ik denk dat ik meer voorbereid moet zijn op wat ik doe als hij contact legt.”

Drugs- en alcoholgebruik

Meerdere respondenten, met of zonder een LVB, geven aan dat zij gedurende het contact met 'foute' jongens drugs en/of alcohol zijn gaan gebruiken. Het gebruik vond vaak al plaats op zeer jonge leeftijd, zoals een meisje dat aangeeft op haar 12^e verslaafd te zijn geraakt aan blowen, cocaïne en alcohol. Drugsgebruik komt het toch al gebrekkige beoordelingsvermogen bij meiden met een LVB, niet ten goede. Bovendien moeten ze soms stelen van hun familie, om drugs te kunnen kopen, wat weer nieuwe problemen met zich meebrengt.

Psychische/psychiatrische problematiek

Sommige meiden spreken over problemen die volgens hen een rol speelden in de uitbuitingssituatie. Zo geeft een respondent aan dat ze last heeft van verlatingsangst. Ze voert dit aan als een mogelijke verklaring voor haar behoefte aan aandacht:

R1, LVB, gedwongen opvang: "Ik heb heel erg last van een beetje verlatingsangst en ik kreeg weinig aandacht. Dus ik vond alle aandacht fijn, negatief of positief. Ik ben bang dat mensen bij me weggaan. Nu ben ik meer bang dat mijn familie bij me weggaat dan die jongens."

Ook psychische problemen worden genoemd als factoren die een rol spelen in het al dan niet luisteren naar de ouders en de keuze om wel of niet om te gaan met foute jongens. Zo vertelt een respondent dat haar ongehoorzaamheid aan haar ouders samenhangt met haar ODD (oppositieel opstandige gedragsstoornis).

R1, LVB, gedwongen opvang: "Als ik iets wil dan blijft dat zo, dan kan ik niet naar iets anders luisteren. Ik luister niet naar mijn ouders, naar hun regels."

De respondenten hebben ook andere psychische problematiek genoemd, waaronder een borderline stoornis, PTSS (posttraumatische stressstoornis) en hechtingsproblematiek.

Minder weerbaar

Meerdere sleutelinformanten en professionals geven aan dat de slachtoffers van loverboys minder weerbaar zijn en derhalve veel investering nodig hebben in de opbouw van

weerbaarheid. Daarbij komt dat loverboys vaak systematisch te werk gaan. Zo zorgen zij ervoor dat er verwijdering ontstaat tussen hun slachtoffer en haar netwerk (ouders, andere familieleden en vrienden). Door een slachtoffer te isoleren van haar netwerk wordt de invloed en speelruimte van de loverboy groter. Weerbaarheidstraining is volgens de sleutelinformanten essentieel voor de vorming en ontwikkeling van de meiden die zij opvangen.

3.2 Factoren bij LVB

Het hebben van een LVB is volgens veel sleutelinformanten en professionals een belangrijke risicofactor om in handen van loverboys te vallen. Zij geven aan dat meiden met een LVB juist door hun LVB meer risico lopen. Deze sleutelinformanten en professionals noemen hiervoor verschillende redenen – die zij relatief vaker zien bij meiden met een LVB – die ook in de interviews met de respondenten met een LVB herhaaldelijk naar voren komen.

Misplaatst vertrouwen in onbekenden

Volgens meerdere professionals hebben meiden met een LVB sneller vertrouwen in onbekenden. Zo blijkt ook uit de interviews met meerdere meiden met een LVB dat zij snel vertrouwen hadden in mensen die zij net ontmoetten of leerden kennen. Door dit vertrouwen plaatsten zij zichzelf in zeer kwetsbare posities. Eén respondent schetste een situatie waarin zij met haar vriendin uit de opvangvoorziening wegliep en beide meiden op zoek gingen naar een slaapplek. Ze hadden aanvankelijk afgesproken met bekenden – waar zij aan refereerden met de term 'vrienden' – die zouden helpen. Toen dit misliep kwamen ze in hun zoektocht naar een slaapplek in een park terecht waar ze wildvreemde jongens troffen.

R14, LVB, gedwongen opvang: "We dachten dat ze vrienden waren, maar ze hebben ons misbruikt en haar tas gestolen. We moesten seksuele handelingen doen in het winkelcentrum en daar hebben ze foto's en video's van gemaakt. (...) Toen in het park zagen we een paar jongens en toen was ik zo dom. Toen zeiden die jongens: Ga je met ons mee? Ik zeg: "Ja, kom, dan gaan we met hen mee. Want zij kunnen ons een slaapplek geven."

Een ander meisje (met vermoedelijk een LVB) vertelt hoe ze slachtoffer werd van verkrachting door een vreemde

man die ze vertrouwde toen deze haar een slaappleats aanbood:

R19, vermoedelijk LVB, vrijwillige opvang: "Ik was op straat. Het was 12 uur in de avond, in de zomer was dat. Ik had ruzie met mijn moeder dus ik ging weer fixsen waar ik ging slapen. Maar ik zat gewoon ergens op een bankje te roken, te blowen. En hij zag mij, en zei: "Wat doe je daar? Weet je, kom binnen. Ik ging naar binnen en toen ging de voordeur dicht. En toen heeft hij mij bedreigd. Hij zei: "Ik weet waar je zus in het ziekenhuis ligt. Ga dus niet denken dat ik bang ben om haar ook wat aan te doen. Je houdt echt je mond." Ik weet niet waarom, maar je houdt ook echt je mond."

Misplaatst vertrouwen in bekenden

Ook wanneer de respondenten met een LVB hun 'vriendje' al een tijdje kenden, hadden zij vaak niet in de gaten of deze verkeerde bedoelingen met ze had. Eén respondent geeft als voorbeeld dat ze een jongen (van destijds 15 jaar) leerde kennen waar zij een relatie mee kreeg. Zij bleef vertrouwen houden in de intenties van dit vriendje, ondanks de grensoverschrijdende seksuele diensten die hij van haar vroeg.

R14, LVB, gedwongen opvang: "Hij is echt schattig. Ik had eerst een flow met hem, daarna een relatie. En toen had ik seks met hem. En later vroeg hij steeds: "Ja, wil je het ook met hem doen? En met hem?" En ik moest jongens ontmoeten voor hem. Broertjes van vrienden van hem ofzo. En toen werd ik een keer boos: "Je laat me nu met je vrienden dingen doen die ik niet wil doen," zei ik."

Herhaaldelijke dezelfde fouten maken

Enkele sleutelinformanten en professionals geven aan dat meiden met een LVB hun eigen gedrag niet kunnen reflecteren en continu dezelfde fouten maken, waardoor zij grotere kans maken om herhaaldelijk in handen van loverboys te vallen. Uit de interviews met de respondenten blijkt dat dit ook regelmatig gebeurt. Een professional geeft de volgende aanvullende informatie bij een respondent met een LVB:

Professional: "Alleen moet zij haar eigen gedrag beter leren kennen. Als we bijvoorbeeld fietsen en de hele groep fietst voor me uit. En we fietsen langs een terrasje en er zit een jongen die contact zoekt met alle meiden, dan is zij de enige die daarop reageert. Zij gaat dan anders staan, zit aan haar haar te friemelen, gaat een beetje ongemakkelijk lachen. Andere meiden kijken niet naar hem om, want die zijn met elkaar bezig. Maar zij is zo bezig van "Ik wil iemand hebben", dat zij op elke prikkel ingaat. Maar dat is ze zich totaal niet bewust. Dan zeggen we wel dat ze kwetsbaar is voor loverboys. Ze straalt het uit."

Uit de informatie van sleutelinformanten, professionals en van de respondenten blijkt dat meiden met een LVB moeilijker in staat om ervaringen van de ene situatie te vertalen naar andere vergelijkbare situaties.

Professional: "De context hoeft maar net even iets anders zijn en ze kunnen niet meer generaliseren."

In de opvangsetting wordt toegewerkt naar inzicht in de situatie waar de meiden uitkomen. Dit is bij meiden met een LVB een enorm tijdsintensieve taak, waarbij dezelfde boodschap keer op keer herhaald moet worden wil het ooit beklijven. Het volgende citaat is van een meisje dat 14 jaar was, dat bewusteloos op straat werd gevonden als gevolg van de drugs die ze kreeg van haar loverboy. Zij vertelt over het patroonmatige van steeds de verkeerde keuzes maken.

R18, LVB, vrijwillige opvang: "Ik heb op een gesloten afdeling gezeten. Het heeft mij aan het denken gezet, dat ik niet meer moet weglopen. Het deed mij eerst goed, maar ik heb daarna toch weer dezelfde fout gemaakt. Ik dacht dat ik ervan geleerd had, maar toen ik in [...] zat, had ik weer verkeerde jongens en nu heb ik weer verkeerde jongens. Ik leer er niet echt van."

Levenslang hoger beïnvloedbaar

In §3.1 lazen we dat alle jongeren in hun puberjaren over het algemeen verhoogd beïnvloedbaar zijn. Voor meiden met een LVB geldt echter dat zij door hun lagere mentale

leeftijd (zie meer hierover in Nanhoe et al., 2019) hun gehele leven makkelijk te beïnvloeden zijn door derden. Meiden zonder een LVB komen – wanneer zij tijdens hun puberjaren dit inzicht niet hebben - vaker (op volwassen leeftijd) tot inzicht dat zij seksueel zijn uitgebuit door hun loverboy. Echter meiden met een LVB komen minder vaak tot dit inzicht. Zij zien zichzelf vaak ook op volwassen leeftijd niet als slachtoffer van seksuele uitbuiting. Het inzicht in de situatie kan zelfs diffuus blijven wanneer sprake is (geweest) van dwang en geweld.

R6, LVB, vrijwillige opvang: “Ik zeg je eerlijk, ik vond het echt wel leuk, achter de ramen staan. Het is de sfeer. (...) Ze hebben zeker geweld tegen me gebruikt. Met een mes, met een stok, slaan. Door hen ben ik ook verslaafd geraakt aan XTC-pillen.”

Ook het gebrekkig zelfinzicht is onafhankelijk van de leeftijd, waardoor meiden met een LVB vaak niet beseffen hoe kwetsbaar ze kunnen zijn.

R19, vermoedelijk LVB, vrijwillige opvang: “Ik had zo iets van: “Ok, het kan mij nooit overkomen, want loverboys, dat is iets voor zwakke meiden, naïef, die alles geloven.” Maar dat hoeft niet per se. Ik vind mezelf best wel een temperamentvolle dame. Dat had ik nooit verwacht in mijn leven, dat dat op mijn pad zou komen.”

Tijdig signaleren en intensief begeleiden

De sleutelinformanten geven aan dat het belangrijk is om een LVB tijdig te signaleren, het liefst nog op de basisschoolleeftijd. Door vroege signalering kan ook vroege begeleiding of coaching ingezet worden voor de dagelijkse beslommingen van kinderen.

Meerdere sleutelinformanten en professionals geven aan dat levenslange coaching door een professional nodig is om te voorkomen dat meiden met een LVB in uitbuitingssituaties of andere moeilijkheden terechtkomen. De coach kan een hulpverlener zijn maar ook een mentor, verbonden aan de school. De begeleiding zou zich moeten richten op allerlei dagelijkse kwesties, zodat de meiden niet patroonmatig verkeerde keuzen maken, niet meteen vreemden in hun leven vertrouwen en werken aan hun zelfinzicht en weerbaarheid.

3.3 Samenvatting

We zagen in hoofdstuk 2 dat de seksuele uitbuiting bij de respondenten startte toen zij tussen 12 en 18 jaar oud waren. Meiden lopen gedurende hun puberjaren een verhoogd risico om benaderd te worden door loverboys. Dat ze in hun pubertijd een hogere behoefte aan aandacht en avontuur hebben, speelt eveneens een risico verhogende rol. Dit draagt eraan bij dat ze contact onderhouden met loverboys. Naast verliefdheid noemen de meiden ook (psychische) problematiek als reden waardoor zij aandacht accepteren van en soms daarna ook zoeken bij de loverboy. Sleutelinformanten en professionals geven aan dat vroege signalering van een LVB en tijdige inzet van coaching of mentoring voor meiden met een LVB kan bijdragen aan preventie van loverboyproblematiek.

Meiden met een LVB zijn onafhankelijk van hun leeftijd makkelijke slachtoffers van seksuele uitbuiting. Zij zijn makkelijk te beïnvloeden door kwaadwillenden. Zij zijn vaak te goed van vertrouwen, hebben een gebrekkig zelfinzicht, weinig inzicht in de oorzaak van hun problemen en weinig inzicht in de mogelijke gevolgen van hun handelingen. Over het algemeen zijn ze mentaal nog minder weerbaar dan hun leeftijdgenoten. Hierdoor zijn deze meiden ook makkelijker door loverboys te werven en te misbruiken. Doordat ze vaak moeilijk kunnen reflecteren en leren uit een situatie vaak niet vertalen naar andere vergelijkbare situaties, vervallen meiden met een LVB herhaaldelijk in dezelfde valkuilen. Veel respondenten met een LVB zijn dan ook meerdere malen slachtoffer geworden van seksuele uitbuiting.

Het bereiken van de 18-jarige leeftijd is bij alle meiden en risicofactor, gezien prostitutie vanaf 18 jaar (buiten de Rotterdamse gemeentegrenzen) legaal is. Bij meiden met een LVB is de 18-jarige leeftijd een nog groter risico omdat zij zich vaak niet realiseren dat zij seksueel uitgebuit worden. Loverboys en pooiers richten zich op meiden met een LVB in deze leeftijd gezien prostitutie dan legaal is en deze meiden maar zeer beperkt weerbaar zijn. Werken aan bewustwording en weerbaarheid zijn belangrijke beschermingsfactoren om te voorkomen dat meiden (weer) in handen van loverboys vallen.

4 Factoren op gezinsniveau

We gaan in dit hoofdstuk in op de vraag welke factoren op gezinsniveau een risico verhogende dan wel beschermende rol spelen met betrekking tot seksuele uitbuiting van meiden. In §4.1 gaan we in op de factoren op gezinsniveau die zowel voor meiden met (vermoedelijk) een LVB gelden als voor meiden zonder een LVB. In §4.2 gaan we in op specifieke bevindingen voor meiden met een LVB. We sluiten af met een samenvatting van de risico's en de beschermende factoren op gezinsniveau.

4.1 Algemene gezinsfactoren

De meeste genoemde factoren op gezinsniveau gelden voor zowel de meiden met (vermoedelijk) een LVB als de meiden zonder een LVB.

*R19, vermoedelijk LVB, vrijwillige opvang:
"Je hebt eigenlijk structuur nodig; een goed dag- en nachtritme en een netwerk van mensen die te vertrouwen zijn. En dan het liefst je familie. Ik denk dat als je van de juiste mensen aandacht krijgt, dus familie, dat je niet eens vrienden nodig hebt of jongens. Dan kom je een man tegen, dan weet je dat het een goede man is. De goede mannen willen je niet dronken zien."*

Multiproblematiek in de herkomstgezinnen

We zien veel multiproblematiek terug in de beschrijving die de respondenten van de herkomstgezinnen geven. Vrijwel geen enkele respondent beschrijft een stabiele thuissituatie, wat door professionals en sleutelinformanten juist wordt benoemd als een beschermende factor. De beschrijvingen geven eerder een beeld van tumult en onveiligheid(sbeleving). De meeste respondenten vertellen over een (vecht)scheiding van de ouders. Vaak zijn de respondenten na de scheiding óf bij hun vader óf bij hun moeder gaan wonen. Dagelijkse ruzies in de thuissituatie en conflicten met ouders leidden in tot toenemende spanning tussen ouder en kind. Escalaties resulteerden er uiteindelijk in dat veel meiden het ouderlijk huis verlieten. Tijdelijk

onderdak vonden de meiden vervolgens bij familie, vrienden, in de crisisopvang of bij loverboys. Eén respondent sliep een tijdje op straat. Wanneer de meiden na omzwervingen uiteindelijk weer besloten om bij (één van) de ouders te gaan wonen, ging dit in de meeste gevallen weer gepaard met spanningen en escalaties. Veel respondenten liepen dan weer van huis weg.

Ook andere problemen binnen het gezin zijn genoemd, zoals het overlijden van een ouder of psychische problematiek bij ouders, zoals trauma door de oorlog in het land van herkomst of een (postnatale) depressie. In sommige herkomstfamilies is sprake van ernstig huiselijk geweld en seksueel misbruik. Ook schuldenproblematiek, alcoholisme en werkloosheid van de ouders noemen de meiden als stressfactoren binnen het gezin.

De multiproblematiek maakte dat er in veel van de herkomstgezinnen geen sprake was van een dagstructuur en dat veel respondenten niet het gevoel hadden dat zij met hun problemen bij hun ouders terecht konden. Zo vertelt een respondent dat zij haar moeder niet kon vragen hoe zij met bepaalde situaties kon omgaan. Veel meiden gaven aan dat hun ouders stress op de kinderen afreageerden.

Betrokkenheid van ouders

Uit de informatie die de respondenten gaven over hun herkomstgezin, bleek dat velen onder hen minimaal één ouder hadden die betrokkenheid toonde bij het dagelijkse wel en wee van de betreffende respondent. Sommige respondenten vertelden over de betrokkenheid van beide ouders. De betrokkenheid van (één van de) ouders vormt een belangrijke succesfactor. Betrokken ouders monitorde de veiligheid van hun kind(eren) en probeerden beschermende maatregelen te treffen, wanneer zij daartoe aanleiding zagen, ook bij vermoeden van loverboyproblematiek. Zo zien we dat meerdere respondenten vrijwillig in de opvang zitten en eveneens vrijwillig meewerken aan hun behandelingsprogramma op verzoek van hun ouders en/of uit loyaliteitsgevoel naar hun ouders toe.

R4, LVB, vrijwillige opvang: "Ik had best wel veel losse contacten met jongens. Ik had verschillende contacten. En er was ook één jongen waar zorgen om waren, dat het een loverboy zou zijn".

De respondenten en professionals vertelden ook over ouders die probeerden in te grijpen door bijvoorbeeld via hulpverleningsinstellingen gedwongen opvang aan te vragen bij de rechter. Ook de betrokkenheid van andere familieleden kan bijdragen aan beëindiging van de uitbuitingsituatie. Bij één respondent heeft bijvoorbeeld een opa ingegrepen.

R12, geen LVB, gedwongen opvang: "Mijn opa heeft ervoor gezorgd dat hij mij met rust heeft gelaten. Hij heeft die jongen helemaal kapot laten slaan."

Uitdaging van de ouder-kind relatie

De ouder-kind relatie werd in veel herkomstgezinnen stevig uitgedaagd door zowel de puberleefstijdsfase van de respondenten als de loverboyproblematiek. Zo vertellen veel respondenten over hun opstandige gedrag tijdens hun puberfase, variërend van tegenspreken van ouders tot escalaties en wegloupedrag. Beschermende maatregelen van ouders leidden eveneens tot ouder-kind conflicten en opstandig gedrag van de respondenten. Eén respondent legt het gedrag van haar ouders uit als 'te beschermend', toen deze de respondent restricties oplegde in de omgang met haar vriendje.

R15, geen LVB, gedwongen opvang: "Mijn moeder had een verkeerd beeld van mijn vriend (...). Ze dachten dat hij een loverboy was, omdat hij een mooie auto had en mooie kleding aan had. En ik ging toen niet zeggen: "Hij is geen loverboy, maar een drugsdealer." Ik had daar geen problemen mee. En zo is het eigenlijk gekomen dat ook tussen mijn ouders en mij een conflict is geweest."

Uit de interviews met de respondenten blijkt dat de omgang met loverboys een (verdere) ontwrichtende werking had op de toch als zo gevoelige gezinsverhoudingen. Ook dit speelde een rol bij de groeiende kloof tussen de meiden en hun ouders. Ook wanneer de meiden (op den duur) gehoorzaam waren aan de beschermende wensen

van hun ouder(s), was er soms sprake van een beschadigde ouder-kind relatie als gevolg daarvan. We zien bij één respondent bijvoorbeeld dat zij geen contact wil met haar moeder, die veel druk op haar legde om hulp van de opvang te aanvaarden. Deze respondent onderhoudt wel (graag) warm contact met haar vader, die eveneens van haar wilde dat zij hulp van de opvang zou aanvaarden en de moeder in deze heeft gesteund.

Binnen de opvangorganisaties is veel aandacht voor de ouder-kind relatie, bijvoorbeeld in systeemgesprekken. Professionals mentoren het verwerkingsproces bij de respondenten, zoeken openingen om de communicatie tussen ouders en hun kinderen (verder) op te bouwen en helpen waar mogelijk om de ouder-kind relatie te verbeteren. Systeemgesprekken zijn geen overbodige luxe. De ouder-kind communicatie over loverboyproblematiek blijft namelijk een uitdaging. Zo vormt ook schaamte een hoge drempel voor de meisjes om met hun ouders te praten over de situatie waarin ze hebben verkeerd.

R1, LVB, gedwongen opvang: "Ik heb niet alles verteld, over de dingen die ik bij de jongens heb gedaan. Maar voor de rest weet hij wel alles. Hij heeft waarschijnlijk wel een vermoeden. Mijn vader is niet dom."

De ervaren liefde en aandacht van ouders

Hoewel we op basis van de informatie van de respondenten geen goed beeld kunnen krijgen van de werkelijke opvoedsituatie wat ouderlijke liefde en aandacht betreft, gaven veel respondenten bij het beschrijven van hun relatie met de ouders aan dat zij de ouderlijke liefde en aandacht als onvoldoende hebben ervaren. Het gaat hierbij duidelijk om de retrospectieve ervaring van de respondenten. Deze respondenten vertelden dat zij de liefde en aandacht die ze in het herkomstgezin misten elders zochten. In veel gevallen deden ze dat bij jongens, zelfs wanneer het loverboys betrof.

Botsende culturen

Sommige respondenten kwamen in de problemen nadat zij zich afzetten tegen de streng religieuze opvoeding van hun ouders. Enkele meiden met een migratie-achtergrond gaven aan dat er sprake was van 'botsende culturen', refererend aan de gezinscultuur en de buitencultuur, wat de communicatie met de ouders voor hen moeilijker maakte. Zij durfden binnen het herkomstgezin niet te vertellen over hun ervaringen met jongens.

R8, geen LVB, gedwongen opvang: "Ik ben de Nederlandse cultuur gewend en mijn vader zegt: "Het moet op onze manier." Dan is het lastig. Wat moet ik nou precies doen?"

De professionals vertelden dat zij aandacht besteedden aan deze culturele communicatiekloof in de systeemgesprekken.

Weinig contact met broers en zussen

Over het algemeen hebben de respondenten maar weinig of moeizaam contact met hun broers en zussen en ondervonden ze weinig steun van hen. Uit de interviews blijkt bovendien dat zussen ook met vergelijkbare problemen hebben gekampt, zoals: mishandeling, weglooptgedrag en loverboyproblematiek.

4.2 Gezinsfactoren bij LVB

Wat betreft de factoren op gezinsniveau zien we in het verkregen interviewmateriaal weinig verschillen tussen de meiden met LVB, meiden met vermoedelijk een LVB en meisjes zonder LVB. We zien wel dat sommige ouders zich juist vanwege de LVB van hun dochter extra beschermend en restrictief opstelden. Zo vertelde een professional als toelichting bij een respondent dat dit een averechtse werking had.

Professional: "Haar moeder heeft haar altijd vrij kort gehouden, omdat ze een LVB heeft. Haar moeder dacht: "Oh, dat kan ze niet aan, dat soort dingen. Met wie ga je naar buiten? Wat ga je doen? Dit mag niet, dat mag niet." En dan werd zij daar opstandig van. Als zij haar zin niet kreeg, dan liep ze weg."

Volgens deze professional zou ambulante hulp aan dergelijke gezinnen ondersteuning kunnen bieden voor zowel de ouders als de puberende dochter met een LVB. De beschermende boodschap kan dan door een ander dan de ouders gebracht worden, waardoor de ouder-kind relatie minder bezwaard wordt.

Ook geven de professionals aan dat sommige meiden met een LVB opgevoed worden door (een) ouder(s) met eveneens een LVB. Deze ouders hebben veelal geen zicht op het doen en laten van hun kinderen en zijn amper in staat

om hun kinderen bescherming te bieden tegen het uitbuitingsgedrag van loverboys. Deze gezinnen hebben volgens de professionals doorlopend hulp of mentoring nodig.

4.3 Samenvatting

In dit hoofdstuk zien we dat de gezinsgerelateerde factoren van de meiden met (vermoedelijk) en de meiden zonder een LVB vergelijkbaar zijn. Risicofactoren op gezinsniveau zijn multiproblematiek in het gezin, waaronder getraumatiseerde ouders, psychiatrische problematiek, schulden, verslavingsproblematiek en werkloosheid. Gebroken gezinnen met vechtscheidingen en een thuissituatie met conflicten of (als) onvoldoende (ervaren) liefde en aandacht, zijn eveneens risicofactoren. Ook weglooptgedrag van de meiden en (tijdelijke) contactbreuk met de ouders zijn risicofactoren. Bij sommige respondenten met een migratieachtergrond was er sprake van 'botsende culturen', die een communicatiekloof tussen ouders en de respondent veroorzaakten.

Betrokkenheid bij het dagelijks wel en wee van de kinderen van minimaal één van de ouders is een beschermingsfactor. Ouders signaleren dan eerder misstanden en proberen (vroegtijdig) in te grijpen. Loyaliteitsgevoel van de meiden naar hun ouders toe vormt een beschermende factor. Hierdoor zijn zij eerder bereid om vrijwillig mee te werken aan opvang en behandeling. We zien dat de ouder-kind relatie door loverboyproblematiek zwaar uitgedaagd wordt. Systeemgesprekken in de opvang dragen bij aan verbetering van de relatie.

Bij respondenten met (vermoedelijk) een LVB zien we dat ouders extra beschermend en restrictief kunnen zijn, wat vooral in de puberjaren kan leiden tot opstandig gedrag bij de meiden. Ambulante begeleiding van deze gezinnen kan bijdragen aan een minder geladen ouder-kind relatie tijdens de puberfase. Een hogere kwetsbaarheid zien we bij meiden met een LVB die opgevoed worden door ouders die eveneens een LVB hebben. Deze ouders zijn nog minder dan andere ouders in staat om hun kinderen te beschermen tegen seksuele uitbuiting door loverboys. Deze gezinnen hebben doorlopend ambulante hulp nodig.

5 Internet en Sociale Media

Internet en sociale media zijn niet meer weg te denken uit het dagelijks leven van mensen, zeker van jongeren. Internet en sociale media spelen ook een steeds belangrijkere rol in de loverboyproblematiek en bij seksuele uitbuiting. In dit hoofdstuk gaan we in op de rol van internet en sociale media. We beginnen in §5.1 met de factoren die zowel voor meiden met en LVB als zonder een LVB gelden. In §5.2 gaan we in op de factoren in het bijzonder gelden voor meiden met een LVB. We sluiten ook dit hoofdstuk af met een samenvatting.

5.1 Algemeen geldende factoren

Online-contactverzoeken van vreemden

Het algemene beeld dat ontstaat uit de interviews met de respondenten is dat zij al snel ingaan op online-contactverzoeken van vreemden. Verveling en de behoefte aan aandacht van jongens zijn veelgenoemde redenen waarom de respondenten via sociale media contactverzoeken honoreerden van jongens die zij aanvankelijk geheel niet kenden. Een professional ziet vaak gebeuren hoe meisjes verkeerde contacten aangaan via sociale media. Hij drukt het als volgt uit:

Professional: “Op het moment dat ze zich vervelen, dan zie je dat ze de telefoon pakken en dat ze de meest gekke contacten aangaan. En dat ze dan toch een manier zoeken van: “Ik heb aandacht, iemand geeft om me. Mensen tonen interesse in me.” Ja, interesse in je lijf, maar dat is het dan ook. Hierdoor worden ze flink misbruikt.”

Wat in de interviews opvalt, is dat de meiden wildvreemde jongens die hen online benaderen al snel ‘vrienden’ noemen. Hierbij maakt het niet uit of zij iets over deze jongens weten of niet. Soms is zelfs de naam van de jongen (nog) onbekend.

Direct familiair met vreemde jongens

De meiden refereerden ook aan wildvreemde jongens die ze face-to-face ontmoetten - zonder voorafgaand online-

contact – als vrienden. Zij leerden deze jongens soms kennen bij een vluchtige ontmoeting, waarbij ze vrijwel direct telefoonnummers en andere contactgegevens uitwisselden. In veel gevallen volgde hierna intensiever contact via Facebook, Instagram, Snapchat, Hot-or-Not, Omegle en/of Telegram.

Exposure en sextortion

Veel respondenten vertellen over compromitterend beeldmateriaal dat werd gemaakt tijdens online-contact of tijdens reallife intimiteit. Dit beeldmateriaal werd vervolgens gebruikt voor exposure en sextortion. Zo deelden sommige vriendjes het beeldmateriaal bij het stranden van de relatie met hun vrienden en/of plaatsen zij het beeldmateriaal deze online, bijvoorbeeld op Instagram. Eén respondent schetst de gevolgen voor haar toen haar ex-vriendje beeldmateriaal op het internet deelde. Zij kreeg problemen op school en voelde zich gedwongen om uiteindelijk naar een andere school te gaan:

R14, LVB, gedwongen opvang: “Vrienden van hem volgden het op internet. En andere jongens die ik kende van die school volgden het. En toen werd ik als hoer beschouwd op school. En steeds exposed door die [...]. Op de muren van de school stond vaak [naam] hoer dit en dat.”

Ook een andere respondent vertelde over haar ervaringen met exposure. Zij werd gedwongen tot seks door een jongen, die een filmpje maakte tijdens de seks dat later online werd geplaatst. Door het filmpje zegt de respondent veel vrienden te zijn kwijtgeraakt:

R9, vermoedelijk LVB, gedwongen opvang: “Ik was nog pas 13. Ik heb zeker drie kwartier aangehouden: “Nee dat wil ik niet.” Intussen ging hij maar door met forceren. Hij heeft de deur dichtgedaan en op slot. Op een gegeven moment heb ik het maar laten gebeuren. (...) Dat was de eerste keer dat iemand over mijn grens is gegaan. Hij had er ook een film van

gemaakt, die een vriend van hem online heeft gegoid.”

Loverboys haalden de meiden via sociale media over om foto's – bijvoorbeeld naaktfoto's - van zichzelf te sturen of andere dingen voor de camera te doen waarmee de meiden achteraf gechanteerd werden. Dit is volgens de respondenten en professionals een standaardwerkwijze van loverboys. Ze dreigen beeldmateriaal op internet te zetten als de meiden niet doen wat zij van hen vragen. Ook gebruikten ze het beeldmateriaal voor datingsites om klanten te werven. Een respondent zegt het als volgt:

R8, geen LVB, gedwongen opvang: “Vrouwen en meiden zijn daar heel gevoelig voor. Helemaal in zo'n situatie. Je kan helemaal niets. Het enige dat je kunt bedenken is: “Hoe kom ik hieruit?” Ik schaamde me heel erg tegenover mijn familie, mijn vrienden en alle begeleiders die mij ooit hadden begeleid met begeleid wonen.”

Begeleiding bij sociale media

De opvanginstellingen besteden veel aandacht aan bewustwording rondom risico's op internet en sociale media. Met alle meiden is er de afspraak dat zij vanaf het moment dat zij opgevangen worden geen toegang hebben tot het internet. Daarna werken de meiden en de professionals samen aan opbouw van digitale vrijheden. Zo geeft een professional aan dat de meiden in de betreffende opvanginstelling op den duur een half uur per dag onder begeleiding op internet mogen. De meiden en de begeleiders kijken samen naar het beeldmateriaal van de meiden op internet en bespreken hoe de beelden over kunnen komen op anderen. Op deze manier ontstaat een stukje bewustwording over gevolgen van beeldmateriaal op internet. De meiden mogen ook hun berichten op Facebook doorlopen. De begeleiders lezen mee en vragen zo nu en dan aan de meiden of het wel verstandig is om te reageren op bepaalde berichten. De begeleiders stellen vragen aan de meiden om ze bij te brengen hoe ze het beste met sociale media kunnen omgaan. Ze stellen bijvoorbeeld vragen over jongens die in hun contactenlijst zitten, van wie de meiden aangeven dat het vrienden zijn. Er ontspint zich een gesprek in de trant van:

Professional: “Hoe lang ken je die dan?”

Client: “Ja, die heb ik vorige week ontmoet bij de Albert Heijn.”

Professional: “Maar zijn dat dan vrienden?”

Client: “Ja, ik ken ze toch gewoon. Ik weet zijn naam toch?”

Professional: “Ja? Wat is zijn achternaam dan? Waar woont hij? Wat is zijn geboortedatum? Hoe oud is hij?”

Uit reacties van de respondenten, ook de respondenten met een LVB, blijkt dat deze aanpak (op den duur) effect sorteert: Ter illustratie:

R1, LVB, gedwongen opvang: “Ik ga niet meer op die sites, dan voorkom ik het al, maar als je ze tegenkomt, is het niet meer te voorkomen, ja doorlopen. Niet meer met ze afspreken.”

5.2 Sociale media en LVB

Uit de interviews blijkt dat vooral meiden met een LVB blijvend kwetsbaar zijn voor de gevaren van sociale media. Zij lopen daarmee dus ook een grotere kans op herhaaldelijk slachtofferschap. Volgens de professionals moeten alle meiden bewust leren omgaan met internet en sociale media. Dit betekent een behoorlijke verandering in hun denken en houdt in: geen foto's sturen en niet op vreemde verzoeken ingaan. Maar bij meiden met een LVB moet deze boodschap keer op keer herhaald worden en is er geen ruimte voor grijs gebied waarin afwegingen gemaakt kunnen worden. De investering die deze meiden met betrekking tot internet en sociale media nodig hebben, is vele malen groter dan bij meiden zonder een LVB. De boodschap blijft zelfs moeilijk beklijven wanneer deze zwart-wit is en keer op keer herhaald wordt. Een professional legt het als volgt uit:

Professional: “Het zijn nu gewoon vaardigheden die we haar aanleren. En waar wij heel erg bij haar op hameren is van: “Als een jongen naaktfoto's aan jou vraagt, dan is dat niet normaal. Dus dat doe je niet.” Dus als zij nu een bericht krijgt met de vraag om een foto te sturen, dan denkt ze: “O nee, wacht, dat is niet normaal en dat mag ik niet doen.” Dat is het niveau waarop we zitten.”

5.3 Samenvatting

Internet en sociale media spelen een belangrijke rol in de loverboyproblematiek en bij seksuele uitbuiting. Veel respondenten hebben hun pooiers of foute vriendjes via sociale media leren kennen. Het snel ingaan op online vriendschapsverzoeken van vreemden blijkt een risicofactor. Zo ook het direct familiair omgaan met vreemde jongens, zowel online als jongens die de meiden face-to-face ontmoeten. Een andere risicofactor is compromitterend beeldmateriaal, dat gebruikt kan worden voor exposure of sextortion. Chantage met foto's en ander beeldmateriaal is een standaardtactiek van loverboys om meisjes te misbruiken. Schaamte verhindert de meiden om dergelijke situaties te bespreken met bijvoorbeeld hun ouders.

Uit de interviews blijkt dat vooral meiden met een LVB blijvend kwetsbaar zijn voor de gevaren via sociale media. De hulpverlening aan deze meiden rondom bewustwording van de gevaren van sociale media en hoe ze die gevaren kunnen vermijden is vele malen intensiever dan bij de meiden zonder een LVB.

6 School gerelateerde factoren

In dit hoofdstuk komen de school gerelateerde factoren aan de orde waar de respondenten en de professionals over spraken. We hebben wat school gerelateerde factoren betreft in de interviews geen verschil gezien tussen meiden met een LVB, met vermoedelijk een LVB of meiden zonder een LVB.

6.1 Ongelukkige schoolperiode

Pestgedrag

Veel respondenten vertelden dat zij zich gedurende (een deel van) hun leven op school ongelukkig hebben gevoeld. Een veelgenoemde oorzaak hiervoor is pestgedrag van medeleerlingen. Respondenten werden gepest om bijvoorbeeld slechthorendheid, overgewicht of huiduitslag. Soms was er geen concreet punt waarmee gepest werd, maar was er sprake van uitsluiting door medeleerlingen, fysiek geweld en seksuele betasting. Het pestgedrag leidde tot toenemende eenzaamheidsgevoelens en probleemgedrag bij de respondenten.

R13, LVB, gedwongen opvang: "Mijn moeder gaf op de ouderavond aan dat ik thuis echt heel anders doe. Gewoon niet meer met haar praat. Ik ging daarentegen gewoon wanneer iedereen klaar was met eten, beneden zitten en eten. Midden in de nacht wanneer iedereen klaar was met tv kijken, ging ik tv kijken. En toen zei de juffrouw van: "Ja, dat komt misschien omdat uw dochter wordt gepest op school." En toen zei mijn moeder van: "Gepest? Daar heeft ze het nooit over gehad.""

Op zoek naar oplossingen voor pestgedrag

De respondenten bespraken het pestgedrag over het algemeen niet met hun ouders. Dat deden zij liever met hun vriendinnen. Genoemde redenen om het pestgedrag niet met ouders te bespreken zijn: schaamte, ouders niet willen belasten met (nog meer) zorgen en angst voor onbegrip. Een respondent vreesde dat haar ouders agressief

zouden reageren en mogelijk verhaal zouden halen bij de pestkop. Een andere respondent vond dat de spanning thuis niet uitnodigde om het haar ouders te vertellen. Sommige respondenten hebben het pestgedrag besproken met de mentor, de teamleider of de schoolmaatschappelijk werker. Dat leidde echter vaak niet tot het stoppen van het pestgedrag.

R13, LVB, gedwongen opvang: "Nou, ze moest dus elke dag bij haar [de schoolmaatschappelijk werkster] zitten en niet in de klas. En ze ging in gesprek met mij. En ze is ook twee, drie keer voor de klas gaan staan vertellen van of ze willen ophouden. En toen zei die klas van: "We houden op." Maar de derde keer hield het nog niet op en toen ben ik naar een andere school gegaan."

Enkele respondenten namen het heft in eigen handen en merkten dat het loonde om agressief van zich af te bijten.

R8, geen LVB, gedwongen opvang: "Toen begon ik meer vriendinnen te krijgen, maar toen geloofde ik er ook in van: "Oh, agressie helpt me dus echt.""

Het agressieve gedrag werd beloond door medeleerlingen, waardoor deze respondenten ook ander opstandig gedrag in de klas gingen vertonen of gingen spijbelen.

Meerdere sleutelinformanten en professionals geven aan dat pestgedrag op school, uitsluiting door en het tekort aan waardering door medeleerlingen risicofactoren zijn om in handen van loverboys te vallen en te blijven. Vooral meiden met een LVB zouden niet in de gaten hebben dat het geen waardering is dat ze krijgen van de loverboys, maar dat ze uitgebuit worden.

6.2 Verandering van school

Veel respondenten die te maken hebben gehad met pestgedrag, exposure en sextortion (zie §5.1) zijn uiteindelijk van school veranderd. Op een nieuwe school konden zij

een frisse start maken in een omgeving die zij niet associeerden met het pestgedrag, de exposure of met de loverboy. Loverboys laten hun slachtoffers echter niet makkelijk los. Sommige meiden zijn meerdere keren van school veranderd voor zij loskwamen van hun loverboy.

Meerdere meiden met een LVB kwamen na de overstap op een school voor speciaal onderwijs. Zij ervoeren de overstap als een positieve verandering in hun leven. Zij vonden de medeleerlingen en de docenten op de nieuwe school aardig en ervoeren op het speciaal onderwijs meer aandacht. Echter ook bij hen geldt dat hun loverboy ze niet makkelijk losliet. Zij kwamen pas uit de uitbuitingssituatie na verhuizing naar een opvang.

6.3 Samenvatting

Veel respondenten hebben minstens een periode lang een onplezierige schooltijd gekend, door pestgedrag van en uitsluiting door medeleerlingen. Dit ging gepaard met gevoelens van eenzaamheid. Pestgedrag, uitsluiting door medeleerlingen en een ervaren tekort aan waardering door medeleerlingen vormen risicofactoren.

De wisseling van school – en soms meerdere keren – kan erin resulteren dat de uitbuitingssituatie op den duur stopt en dat de meiden een nieuwe start maken. Er zijn ook slachtoffers die op een gegeven moment het pesten niet meer pikten en van zich afbeten. Dit gedrag werd door medeleerlingen beloond met populariteit. Echter opstandige tegenreacties kunnen uit de hand lopen, waardoor meiden ook in andere problemen kunnen komen. Sommige respondenten zijn op school in de problemen gekomen, omdat ze er met de pet naar gooiden, opstandig gedrag vertoonden of spijbelden.

Wij vonden wat betreft de school gerelateerde factoren geen verschillen tussen meiden met een LVB, met vermoedelijk en LVB of geen LVB. We zien wel dat meiden met een LVB zich gelukkiger voelden toen zij overstapten naar een school voor speciaal onderwijs.

7 Vrije tijd en vrienden

We interviewden de sleutelinformanten, professionals en respondenten ook over de vrije tijd en de omgang met vrienden. In dit hoofdstuk gaan we in op de verkregen informatie hieromtrent. Evenals bij school gerelateerde factoren, zien we bij factoren gerelateerd aan vrije tijd en vrienden weinig verschil tussen meiden met een LVB, met vermoedelijk een LVB en meiden zonder een LVB.

7.1 Georganiseerde buitenschoolse activiteiten

Enkele sleutelinformanten en professionals gaven aan dat deelname aan sportclubs, verenigingsactiviteiten of andere georganiseerde buitenschoolse activiteiten belangrijke vrijetijdsbesteding is voor jongeren. Ook bijbaantjes werden genoemd als een beschermende bezigheid in de vrije tijd. Deze bezigheden zorgen er ten eerste voor dat jongeren zich in een bepaalde richting ontwikkelen en leren dat ze ergens goed in zijn. Maar ook dat zij minder tijd hebben om zich te vervelen en daardoor minder gelegenheid of behoefte hebben om spanning op te zoeken. Daarnaast leren jongeren leeftijdgenoten kennen met overeenkomende interesses.

Opvallend is dat de respondenten zelf niet spraken over deelname aan sportclubs of andere georganiseerde buitenschoolse activiteiten. Zij spraken wel over de vrienden waar zij in hun vrije tijd mee omgingen. Eén respondent had een baan met onregelmatige werktijden. Zij werd door haar loverboy regelmatig na werktijd opgehaald om voor hem te werken. Door haar onregelmatige werktijden hebben haar ouders lange tijd niet doorgehad dat zij uitgebuit werd.

7.2 Beschermende vrienden

De meeste respondenten hebben enkele vrienden waar zij voor hun opvangperiode regelmatig mee omgingen. Vaak ging het om vriendinnen, die ze al vanaf hun kindertijd kennen en waarmee ze leuke activiteiten ondernamen zoals: naar de bioscoop gaan, chillen, uit eten, uitjes naar

pretparken en slenteren in de stad. Van deze vriendinnen ging vaak een beschermende invloed uit. Het is dan ook wel voorgekomen dat respondenten door hun vriendinnen werden gewaarschuwd voor een 'fout' nieuw vriendje.

Waar de meeste respondenten de seksuele uitbuiting niet met hun ouders bespraken, ervoeren ze een minder hoge drempel bij hun vriendinnen. Enkele respondenten hebben hun ervaringen na een periode van eenzame worsteling gedeeld met hun vriendinnen. Deze hielpen op verschillende manieren, bijvoorbeeld door te luisteren, te adviseren of door de ouders erover te vertellen. In een enkel geval heeft een vriendin de respondent zelfs opgehaald toen ze achter de ramen in Antwerpen stond.

Een professional vertelde dat sommige meiden in de opvang bewust vriendschap sluiten met mondigere meiden, die vervolgens voor hen opkomen in situaties waar ze zelf geen raad mee weten. De professional vond dit een slimme strategie, maar vond ook dat alle meiden hun eigen weerbaarheid moeten ontwikkelen.

7.3 Risicovolle vriendschappen

Vriendschappen binnen de uitbuitingsscene en vrienden die zelf ook veel problematisch gedrag vertonen, vergroten veelal het risico op het terechtkomen of terugvallen in een uitbuitingssituatie. De respondenten gingen met deze vrienden roken, blowen, drinken of *'hangen met verkeerde jongens.'*

R10, geen LVB, gedwongen opvang: "Ik was 9 jaar toen ik het de eerste keer ging proberen. En toen ik 13 was dronk ik echt gewoon al regelmatig"

Zo kwam het ook voor dat een respondent en haar vriendin onderdak aangeboden kregen van jongens binnen de vriendenkring. De jongens betaalden de eerste maand huur en de borg. Maar al snel werden de meiden onder druk gezet om seks met mannen te hebben. Ze werden

dronken gevoerd en/of gedrogeerd, waarna soms ook verkrachting plaatsvond. De meiden doorzien vooraf niet welke risico's zij lopen.

*R19, vermoedelijk LVB, vrijwillige opvang:
"Op een gegeven moment vraagt hij aan mij van: "Je bent toch single?" Ik zeg: "Ja, ik ben single, maar ik heb niet echt behoefte aan een man." Hij zegt: "Hoezo niet?" Ik zeg: "Gewoon, ik vind niet dat ik een man nodig heb nu." Hij zegt: "Ok, maar heb je niet iemand nodig die voor jou gaat zorgen? Weet je, want je hebt niks. Je bent op straat. Je hebt geen eten. Wie gaat eten voor jou halen? Snap je?" Ik zeg: "Ja, dat is wel zo. Ik heb wel iemand nodig die voor mij zorgt." Dat is echt één van de foutste zinnen die ik ooit heb gezegd."*

cofactor. Veel respondenten hadden moeite met het signaleren dat bepaalde 'vrienden' of kennissen niet het beste met hen voor hebben. Professionals geven aan dat meiden met een LVB in hun vriendschappen goedgeloviger zijn dan meiden zonder een LVB.

Volgens de professionals zijn vooral meiden met en LVB te goed van vertrouwen. Te goed van vertrouwen zijn, betekent makkelijker ten prooi vallen aan loverboys. Zo zijn een respondent en haar vriendin met een groepje vreemde jongens meegegaan om ergens in een huis verder te feesten. Uiteindelijk zijn ze twee weken lang opgesloten en seksueel misbruikt. Andere meiden vertellen over relaties, waarin aanvankelijk alles leuk leek. Zo vertelt een respondent - over haar relatie met een 26-jarige man toen zij zelf nog 13 jaar was - dat ze na drie maanden gedwongen werd om seks te hebben met vreemden.

7.4 Samenvatting

Georganiseerde buitenschoolse activiteiten vormen een beschermende factor. We kunnen hierbij denken aan sportclubs en bijbanen. Hierdoor zijn jongeren van de straat, onder gelijkgestemden en leren ze dat ze ergens goed in zijn. Een (bij)baan met onregelmatige werktijden vormt daarentegen een risicofactor, omdat ouders minder snel in de gaten krijgen dat er iets ongewenst aan de hand is.

Goede vrienden die met raad en daad bijstaan, met wie de meiden leuke activiteiten ondernemen en bij wie ze hun hart kunnen luchten, vormen een beschermende factor. Daarentegen vormen vrienden in de uitbuitingsscene en vrienden met problematisch gedrag (die roken, alcohol drinken, blowen en andere drugs gebruiken) juist een risi-

8 Hulpverlening

De respondenten in dit onderzoek ontvangen hulpverlening om uit hun uitbuitingssituatie te komen en te blijven. Ook ontvangen zij hulp om hun traumatische ervaringen te verwerken. In dit hoofdstuk gaan we in op de hulp die de respondenten hebben ontvangen, hoe ze dat ervaren hebben en welk effect dat volgens hen heeft gesorteerd.

8.1 Wonen in een opvangvoorziening

Alle respondenten wonen ten tijde van het interview in een opvangvoorziening. Door plaatsing binnen een opvangvoorziening werden zij uit de omgeving getrokken, waar zij door hun loverboy benaderd en onder druk gezet werden. Sommige minderjarige meiden zitten op een gesloten afdeling bij Horizon Hestia, andere meiden (zowel meerderjarig als minderjarig) zitten op een open afdeling bij Fier Rotterdam. Ook zijn er volwassenen die opgevangen worden in de crisisopvang mensenhandel van Humanitas. Plaatsing in een opvangvoorziening gebeurt veelal na interventie van een crisisdienst of na toeleiding door een andere hulpverleningsinstelling.

Gesloten opvangvoorziening

De meiden op de gesloten afdeling bij Horizon Hestia, zitten daar veelal op basis van een rechterlijke uitspraak. Dit betekent dat velen onder hen niet uit vrije wil worden opgevangen. Sommigen beseffen niet dat zij seksueel werden uitgebuit of dat de jongen(s) met wie zij omgingen hen wilde(n) uitbuiten. Sommige van deze meiden zitten nog midden in de loverboyproblematiek, terwijl ze al in een opvanginstelling wonen. Zij proberen op een of andere manier nog contact met hun loverboy te onderhouden.

Een rechterlijke machtiging voor gesloten opvang wordt veelal aangevraagd door de ouders en/of de voogd en kan alleen aangevraagd worden voor minderjarige meiden. De rechterlijke machtiging wordt gegeven voor de duur van een bepaalde termijn, waarna de rechter opnieuw toetst of de gesloten opvangvoorziening nog een passende maatregel is. De duur van de rechterlijke machtiging heeft volgens een professional direct invloed op de effectiviteit van de behandeling binnen de gesloten opvangvoorziening.

Zo vertelt hij dat een rechterlijke machtiging voor de duur van drie maanden dermate kort is, dat de meiden niet gemotiveerd zijn om binnen de opvangvoorziening serieus mee te werken. Zij – en hun loverboys – tellen af tot de drie maanden voorbij zijn, waarna zij hun oude bezigheden weer hopen op te pakken. Een ander effect ziet de professional bij meiden die een rechterlijke machtiging voor de duur van een jaar krijgen. Dan ziet hij dat meiden het beste willen maken van hun verblijf in de opvang en actief meedoen met de (groeps)behandelingen. De meiden krijgen meer tijd om een bewustwordingsproces te doorlopen en te beseffen dat zij uit een foute situatie komen, waar zij vooral niet in terug moeten willen vallen.

Open opvangvoorziening

In de open opvangvoorzieningen verblijven vooral meiden die zelf gemotiveerd zijn om uit hun uitbuitingssituatie te komen. Ouders en/of professionals proberen de meiden te motiveren om hulp te (blijven) aanvaarden. Daarnaast vinden sommige respondenten de sfeer gezellig, wat eveneens bijdraagt aan een intrinsieke motivatie om de behandeling binnen de opvangvoorziening af te maken. Meiden die (na opvang en behandeling) de opvangvoorziening verlaten, krijgen van de professionals de boodschap mee, dat de deur altijd voor ze open staat. Een sleutelinformant noemt het contact tussen de meiden en de professionals ‘*outreaching*’. Binnen Fier Rotterdam wordt ook stapsgewijs toegewerkt naar zelfstandig wonen.

Opbouwen van vrijheden

De opvangvoorzieningen hanteren gezien de verschillende doelgroepen die zij opvangen ook een verschillende aanpak wat opbouw van vrijheden betreft. Zowel bij Horizon Hestia als bij Fier Rotterdam hebben de meiden in eerste instantie geen vrijheden. Ze hebben geen toegang tot internet en telefonie, en mogen alleen onder begeleiding van mentoren naar buiten. Bij Horizon Hestia is dit een verplichting. Bij Fier Rotterdam is dit een voorwaarde waar de meiden mee akkoord gaan voordat zij opgevangen worden.

De vrijheden worden vooral bij Fier Rotterdam snel opgebouwd. Dat betekent dat de meiden op den duur in over-

leg toegang tot internet en telefonie krijgen, dat ze boodschappen mogen doen, bij hun ouders op bezoek mogen en ook bezoek mogen ontvangen binnen de opvanglocatie. Over het waarom van de snelle opbouw van vrijheden zegt een professional:

Professional: "Het is een risicofactor als we de meiden heel erg gaan afschermen van de buitenwereld, want voor hen is de buitenwereld al gemeen. Daar is van alles met ze gebeurd. Dus we moeten niet hier binnen iets gaan creëren van 'zo lang je hierbinnen blijft is het veilig'. Wij willen ook echt dat de meiden gewoon meiden kunnen zijn."

8.2 Verandering van school

Veel respondenten gingen na hun verhuizing naar de opvang naar een school in de buurt van hun opvanglocatie. Andere respondenten volgen binnen de opvang in een klassetting online-onderwijs op hun eigen niveau, variërend van vmbo-basis tot havo. De respondenten gaven aan dat zij de digitale onderwijsvorm begrijpen en goed vinden. Zij vertelden dat er altijd mentoren aanwezig zijn om de klas rustig te houden en om de lesstof te oefenen. Het digitaal onderwijs binnen de opvanglocatie noemt een professional een 'beschermende factor'. Hierdoor worden de meiden niet meer blootgesteld aan pestgedrag van medeleerlingen of wervingsgedrag van loverboys. Een andere professional vindt deze vorm niet altijd geschikt. Hij is van mening dat:

Professional: "de meiden gewoon interactie nodig hebben. Ze moeten vertrouwen krijgen in school."

Hoewel de professionals alert zijn op wervingsgedrag binnen de opvang, is het in het verleden voorgekomen dat loverboys hun slachtoffer binnen de opvang gebruikten om andere meiden te werven. Zo vertelde een respondent dat loverboys in het verleden app-berichten stuurden, wanneer zij meiden voor klanten nodig hadden, soms zelfs met voorkeuren voor een bepaalde afkomst.

R7, vermoedelijk LVB, vrijwillige opvang: "Maar als ze zeggen we willen een blank meisje of zo, dan kan ik..."

8.3 Weerbaarheid

De opbouw van weerbaarheid neemt een centrale plaats in binnen de opvangorganisaties. Zo blijkt uit de interviews dat veel respondenten mede verstrikt zijn geraakt in de lo-verbooyproblematiek, omdat ze niet goed hun grenzen konden aangeven. Weerbaarheidstraining vindt plaats op verschillende manieren. Zo is er bijvoorbeeld zelfverdedigingssport waarbij de meiden technieken oefenen om zichzelf te verdedigen in een gevecht, als ze worden vastgepakt of worden aangeraakt. Daarnaast richt ook de psychomotorische therapie zich op grenzen aangeven en voor jezelf opkomen. De meiden leren in de dagelijkse opvangsetting in groepsverband voor zichzelf opkomen, nee zeggen en grenzen aangeven. Grenzen aangeven kan gaan over het gedrag in het dagelijks leven, maar ook het online-gedrag en over de signalen die je met je (online-) gedrag afgeeft.

R14, LVB, gedwongen opvang: "Opletten wat je schrijft. Opletten wat je voor foto's stuurt, enzo. Want je moet sterker zijn. Laat zien dat je aandacht genoeg hebt, want jongens kunnen zien aan jou van: "Kijk dat meisje wil aandacht." Dat kunnen ze zien aan hoe je je gedraagt. Je moet je normaal gedragen, als een normaal meisje. Niet te veel showen. Anders gaan jongens zien van, zij showt veel haar kont. Zij doet veel van die T-shirts aan, met een V-hals dat je borsten ziet. Zij wil aandacht van jongens,"

8.4 Soorten therapieën

Naast de weerbaarheid besteden de opvangvoorzieningen ook aandacht aan allerlei andere ontwikkelpunten. Zo zijn er therapieën om het verleden te verwerken, om met verdriet om te leren gaan of om inzicht te krijgen in het eigen gedrag. Therapie kan plaatsvinden in de vorm van groeps gesprekken, maar ook één-op-één gesprekken. Sommige respondenten volgen één therapie, anderen volgen er meerdere. De respondenten noemen de volgende therapieën:

- 'Grip op je dip' gaat over omgang met verdriet. Meiden geven elkaar tips. Gekeken wordt wat iemand kan helpen als hij/zij verdrietig is en wat de groep kan bijdragen aan de verwerking.
- Bij dramatherapie uiten de meiden middels toneel/spel hun emoties en onderliggend verdriet.

- EMDR: Eye Movement Desensitization and Reprocessing is een individuele traumatherapie.
- Tijdens de huiskamervergaderingen vertellen de meiden hoe het met hen gaat en of er onderlinge irritaties zijn. Ze praten over de sfeer op de groep en in de klas, de ondersteuning van de mentoren. Ze stellen leerdoelen op en werken eraan.
- Psycho-educatie richt zich op post-traumatische stressstoornissen en hoe daarmee om te gaan.
- Rouwverwerking kan aan de orde zijn wanneer bijvoorbeeld één van de ouders is overleden.
- Systeemgesprekken met de meiden en (leden van) hun herkomstgezin zijn bedoeld om aan verbetering van de gezinsrelaties en communicatie binnen het gezin te werken.
- Voorkomen uithuisplaatsing is een ambulante aanbod bedoeld om uithuisplaatsing van de jongere te voorkomen, door het gedrag van de jongere tijdig bij te sturen.

R14, LVB, gedwongen opvang: "Dan gingen ze met me praten wat ik het beste kon doen. Ik vond hun altijd aardig want met hun ging ik naar de McDonalds en gingen we een ijsje eten. Ondertussen bespraken we dat ze me niet uit huis willen plaatsen. Ik kreeg vervolgens de keuze: of je moet naar een gesloten groep willen of je moet luisteren, gehoorzamen."

8.5 Mening over de opvang

Aan de respondenten is gevraagd wat zij van de hulp in de opvang vinden. Het zijn vooral de meiden met gedwongen opvang die negatieve punten noemen. Zij vinden het leven in de opvang 'niet leuk'. Soms is er sprake van verveling. Een respondent antwoordt "Echt helemaal niks," op de vraag wat ze allemaal doet in de opvangvoorziening. Een ander zegt over de therapieën: "Ik vind het onzin maar oké. Ik doe er gewoon aan mee." Sommige meiden met gedwongen opvang vinden dat de hulpverleners zich niet 100% kunnen inleven in hun situatie, of ze denken dat de inleving geveinsd is.

R10, geen LVB, gedwongen opvang: "Bij mij persoonlijk praten ze echt heel erg op me in over de mensen waar ik mee omga. En je hoeft mij niet te vertellen wie goed en slecht voor mij is, want dan zou ik net zo zeer een

slecht persoon moeten zijn. Ik hou daar niet van. Want hun hebben die mensen niet gezien, hun hebben niet meegemaakt wat ik heb meegemaakt dus hun moeten niet komen oordelen."

Ook vertellen sommige meiden met gedwongen opvang dat de vele regels in de opvangvoorziening voor hen in het verleden reden waren om weg te lopen, waarna ze van instantie naar instantie gingen en uiteindelijk in een gesloten opvangvoorziening terecht kwamen. Andere redenen voor weglööpgedrag zijn, dat ze de hulpverlening niet leuk vonden of dat ze weer gingen 'werken'. In een aantal gevallen werden de meiden door de politie opgespoord en naar de opvanginstelling teruggebracht.

De respondenten noemen ook positieve punten van het leven in een opvangvoorziening. Zo vinden sommige meiden het leven 'gezellig' of 'fijn' in een open instelling. Zij benoemen de structuur en dag routine als positieve punten. Sommige respondenten geven aan dat zij een goede band hebben met hun mentor en daarmee alles durven te bespreken. Enkele anderen noemen juist het ontbreken van een familiale band met de begeleiders als positief: dan vinden zij zaken makkelijker bespreekbaar.

R9, vermoedelijk LVB, gedwongen opvang: "Het fijne aan die mensen in een instelling is dat ze niets met mij hebben. Het is geen familie, dus ze hebben geen persoonlijke band met me en kunnen zich niet 100 procent inleven. Het is fijn dat ze erbuiten staan, want dan kan ik eigenlijk alles bespreken. Maar als het je vader is, wat ga je dan zeggen als het bijvoorbeeld over problemen met je stiefmoeder gaat?"

8.6 Helpt de hulp?

Professionals investeren veel tijd en energie in de hulpverlening aan de meiden in de opvang. De vraag is in hoeverre de hulpverlening ook het gewenste effect sorteert. Het valt op dat de meeste respondenten negatief reageren op deze vraag. Ook zijn sommige meiden ambivalent over het effect van de hulp. Ze zijn bijvoorbeeld wel positief over de wekelijkse gesprekken met hun mentor, maar zien niet gelijk verbetering in hun situatie of ze zien het nut van de interventie niet (meteen) in.

R8, geen LVB, gedwongen opvang: "Het hielp wel, maar het hielp niet echt dat het opeens toppie werd of zo, want het was nog steeds hetzelfde maar het was wel dat ik het er bij iemand uit kon gooien."

Bij sommige respondenten heeft de hulpverlening – volgens hun zeggen – maar weinig effect. Deze meiden geven aan geen spijt te hebben van het 'werk' dat ze deden, want het verdiende goed. Een professional geeft aan dat deze meiden een groter risico lopen om weer in handen van loverboys te vallen. Een andere respondent is volgens eigen zeggen verder in haar ontwikkeling en vindt de hulp daarom voor zichzelf niet nodig:

R15, geen LVB, gedwongen opvang: "Ik zie vaak dat we hulp krijgen of therapieën krijgen voor je zelfbeeld en over je emoties herkennen enzo. Maar ikzelf zie, en de groepsleiding zegt ook, dat ik eigenlijk al veel verder daarin ben. Het is nu gewoon de tijd uitzitten tot mijn achttiende."

Maar er zijn ook respondenten die aangeven dat de therapie/hulp hen wel degelijk heeft geholpen. Zij hebben een vertrouwensband met hun mentor opgebouwd, waardoor zij de boodschap van de mentor ook eerder aannemen. De gesprekken in de opvang hebben hen aan het twijfelen gezet of ze nog verder willen gaan met hun loverboy:

R11, vermoedelijk LVB, gedwongen opvang: "Toen ik die jongen had ging alles fout. Nu gaat alles goed."

8.7 Hulp aan meiden met een LVB

De professionals geven aan dat LVB-problematiek een belemmerende factor is in het herstelproces van de meisjes en een hoger risico geeft op herhaald slachtofferchap. Een professional drukt het als volgt uit:

Professional: "Ze zijn heel erg geobsedeerd door aandacht van jongens. Er is iedere keer weer iemand die de revue passeert zeg maar. Dat is ook wel een beetje kenmerkend voor LVB."

Een respondent zegt het als volgt:

R19, vermoedelijk LVB, vrijwillige opvang: "Ik vond de aandacht leuk, want ik hou van aandacht. Ik hield van aandacht omdat ik nooit van de juiste mensen aandacht kreeg, van mijn moeder niet, van mijn vader niet, van mijn zussen niet, niemand. Ik was nooit goed genoeg thuis. Er was altijd kritiek en commentaar. En de straat was wel lief tegen mij. Dat dacht ik. Ik weet niet waarom. Ik kreeg de aandacht van mannen en dat vond ik leuk."

Zelfs als meiden met een LVB in de opvang zitten, blijven ze soms dezelfde fouten maken. Illustratief is het verhaal van een respondent met een LVB die over een loverboy vertelt dat ze "allemaal dingen voor hem deed" omdat hij haar chanteerde met beelden die hij had gemaakt toen ze nog een relatie met elkaar hadden. Echter vanuit de opvangvoorziening heeft zij weer contact heeft gelegd met deze loverboy.

De sleutelinformanten en professionals geven aan dat meiden met een LVB dezelfde boodschap keer op keer moeten krijgen voor het een keer beklijft. En zelfs dan nog, kan het makkelijk voorkomen dat de meiden de boodschap niet vertalen naar een specifieke situatie waarin zij terecht komen. Meiden met een LVB hebben intensievere aansturing nodig bij de dagelijkse activiteiten. Een planning maken blijkt erg lastig voor ze te zijn, evenals dagelijkse gebeurtenissen relativeren, waardoor zij ook aandacht nodig hebben voor de emotieregulering. Een professional geeft aan dat meiden met een LVB dagelijks coaching gesprekken nodig hebben voor allerlei vraagstukken. Heel vaak gaat het ook om dezelfde vraagstukken die terugkomen als gespreksonderwerp. Een sleutelinformant drukt het als volgt uit:

Sleutelinformant: "Dat je het kwartje er iedere keer in moet gooien in de hoop dat het kwartje een keer valt. En ook dan moet je afwachten of de boodschap beklijft."

8.8 Samenvatting

De respondenten wonen op het moment dat ze zijn geïnterviewd in een opvangvoorziening. Sommige meiden wonen in een gesloten opvang, anderen weer in een open opvang. Meisjes in een gesloten opvang wonen daar veelal op basis van een rechterlijke uitspraak, omdat ze

nog niet beseffen dat zij seksueel uitgebuit werden of dreigden te worden. Bij het bereiken van de 18-jarige leeftijd is er geen (gerechtelijke) dwang vanuit de jeugdzorgwetgeving mogelijk en is de hulp voor de meiden vrijwillig.

De meiden hebben in de opvangvoorziening in eerste instantie geen vrijheden. De vrijheden worden vooral in de open opvangvoorziening wel snel opgebouwd. Dat betekent dat de meiden die zich aan de afspraken houden hun telefoon terugkrijgen, toegang krijgen tot internet en dat ze voor boodschappen of andere activiteiten de deur uit mogen. In de opvangvoorzieningen wordt ook stapsgewijs toegewerkt naar zelfstandig wonen.

Gebrek aan weerbaarheid is een risicofactor. Daarom besteden de opvangvoorzieningen veel aandacht aan weerbaarheid. Daarnaast volgen de meiden in de opvangvoorziening allerlei therapieën om hun traumatische ervaringen te verwerken en om te leren omgaan met teleurstellingen en pijnlijke herinneringen.

Weglopen uit een opvangvoorziening komt geregeld voor. Het zijn vooral de meiden die gedwongen opgevangen worden die negatieve punten van de opvang noemen. Zij vinden dat hulpverleners zich niet 100% in hun problematiek kunnen inleven of dat de hulp geen effect heeft. Andere meiden die gedwongen en meiden die vrijwillig worden opgevangen noemen ook positieve punten. Zij waarderen de structuur, hun dagelijks ritme en de gesprekken met hun mentoren. Zij bouwen een vertrouwensband op met hun begeleiders binnen de opvang die veelal in de plaats komt van de vertrouwensband met hun loverboy.

Volgens geïnterviewde professionals is LVB-problematiek een belemmerende factor bij de behandeling. Zelfs wanneer meiden met een LVB in de opvang wonen, blijft een aantal van hen dezelfde fouten herhalen. Het vergt vele malen meer investering om meiden met een LVB bewust te maken van de situatie waarin zij hebben gezeten en om ze strategieën aan te leren om herhaling te voorkomen.

9 Preventiemogelijkheden

Voor effectieve preventiemaatregelen kunnen we putten uit ervaringen van zowel slachtoffers van seksuele uitbuiting als van professionals en sleutelinformanten. In dit hoofdstuk gaan wij in op de genoemde preventiemogelijkheden.

9.1 Lange rechterlijke machtiging

Een sleutelinformant geeft aan dat behandeling in een gesloten opvangvoorziening minder effectief is wanneer sprake is van een rechterlijke machtiging voor korte duur, bijvoorbeeld voor drie maanden. Hij geeft aan dat er veel meer tijd nodig is om ervoor te zorgen dat een behandeling aanslaat. De rechterlijke machtiging tot opname in een gesloten voorziening is vooral nodig voor meiden die niet beseffen dat zij slachtoffer zijn of dreigen te worden van seksuele uitbuiting. Bij een rechterlijke machtiging voor een korte duur hebben de meiden volgens deze sleutelinformant de neiging om 'hun tijd uit te zitten' en daarna hun foute vriendje of loverboy weer op te zoeken. Een langere uitspraak (de sleutelinformant noemt een termijn van een jaar) zou meiden wel motiveren om mee te doen met het dagelijks programma en het beste te maken van hun tijd in de opvang. Zij zouden dan ook meer open staan voor groepsprocessen en meer leren van ervaringen van andere meiden. Vooral voor meiden met een LVB zou een langere periode binnen de opvang - volgens zowel deze sleutelinformant als andere sleutelinformanten en professionals - meer noodzakelijke tijd bieden om ze tot inzicht te doen komen rondom de uitbuitingssituatie en met hen te werken aan preventie van herhaling. Bij meiden met een LVB is meer tijd nodig om inzicht te creëren voor zij hun volwassen leeftijd hebben bereikt en de rechterlijke machtiging afloopt. Aldus zou een rechterlijke machtiging voor langere termijn bijdragen aan preventie van terugval/recidive.

9.2 Meer en eerder open opvang

Een respondent geeft aan dat er meer opvangplekken nodig zijn. Door het tekort aan opvangplekken zouden meisjes makkelijker in de greep blijven van de loverboys.

Een andere genoemde suggestie is om eerder hulp in te zetten om zo te voorkomen dat meiden gelijk naar een gesloten instelling moeten. Eerder ingrijpen voorkomt dat meiden hun vrijheid verliezen. Het is volgens de respondenten beter om een interventie te doen op het moment dat meisjes in aanraking komen met leerplicht of op het moment dat ze door drugsgebruik in de problemen komen. Soms maakt het plaatsen in een gesloten opvang een wezenlijk onderdeel uit van het herstelproces, maar het kan ook averechts uitpakken, aldus een respondent:

R12, geen LVB, gedwongen opvang: "Ik vind dat zij [jeugdzorgmedewerkers] eerst moeten komen zitten en zeggen van: "Ok wat zijn de problemen? Wat kunnen wij doen qua jeugdzorg? Wat kunnen wij inzetten?" En dat eerst inzetten, voordat ze zeggen van: "Ok, ga maar gelijk gesloten." Want voor heel veel meisjes werkt dat ook niet. Er zijn ook heel veel meisjes die gewoon dan juist weglopen en het wordt daarvoor alleen maar erger."

9.3 Preventieve voorlichting

De respondenten vinden het belangrijk dat er meer voorlichting komt over liefde en seks, hoe verwarrend relaties kunnen zijn en hoe je de voortekenen van afhankelijkheid en misbruik kunt herkennen in een relatie. Ter illustratie van de verwarring:

R9, vermoedelijk LVB, gedwongen opvang: "Ik geloof niet in 'friends with benefits' op jonge leeftijd. Ik geloof niet dat mensen in staat zijn om zonder iets dan ook seks te hebben, alsof het niets is. Als je jong bent kan het voor veel afleiding zorgen en zo veel verpesten in je hoofd. Je kan niet denken: "Alleen seks". Je gaat gevoelens voor die jongen krijgen, terwijl die jongen denkt: "We hebben toch afgesproken dat we dat niet zouden doen?" En dan zit je daar maar en denk je: "O, nu ben ik vies, want ik hoor

van meisjes dit en dat. (...) Ik voel me eenzaam, want het is toch niet mijn vriendje. En nu praat hij met andere meisjes en dat vind ik eigenlijk niet zo leuk. School en andere dingen lijden daaronder. Er komt zoveel ellende van. Het lijkt nu alsof verliefd zijn en seks alleen maar ellende zijn.”

Maar ook voorlichting aan ouders vinden sleutelinformanten en professionals een goed idee, zodat ook ouders loverboys kunnen herkennen. Ouders moeten ook leren om signalen te herkennen die erop duiden dat hun kind mogelijk slachtoffer is van seksuele uitbuiting. Ook belangrijk is dat ouders hierover op een goede manier met hun dochters leren communiceren, bijvoorbeeld door vermoedens te bespreken zonder verwijten te maken.

9.4 Emotionele begeleiding

Op de vraag wat zou helpen om niet meer terug te vallen in sekswork, antwoordt een respondent: *“Emotionele begeleiding.”* Ze zegt wel zelfstandig te zijn en te weten hoe ze op zichzelf moet wonen, maar ze mist iemand die haar bij de les houdt en haar aanmoedigt. Iemand die haar begrijpt. Het opbouwen van vertrouwen en aansluiting van de begeleider bij de leefwereld van de meiden is hierbij erg belangrijk. Een andere respondent noemt haar psycholoog bijvoorbeeld *“een oude vrouw”*, die weinig begrijpt van de leefwereld van de respondent, terwijl zij daarbij aangeeft dat ze wel behoefte heeft aan een psycholoog. Ook meerdere professionals en sleutelinformanten geven aan dat emotionele begeleiding belangrijk is voor alle meiden die zij opvangen. Voor meiden met een LVB vinden zij levenslange emotionele begeleiding nodig. Niet alleen om buiten handen te blijven van loverboys, maar ook om andere vormen van uitbuiting te voorkomen of te signaleren.

9.5 Samenvatting

Gesloten opvang biedt een oplossing voor meiden die niet beseffen dat zij in een uitbuitingssituatie zitten of dreigen te geraken en (nog) niet gemotiveerd zijn om uit de uitbuitingssituatie te stappen. Een rechterlijke machtiging voor langere tijd (een jaar) geeft hulpverleners meer tijd om aan inzicht bij de meiden te werken rondom de uitbuitingssituatie en te werken aan preventie van recidive. De termijn van een rechterlijke uitspraak heeft direct effect op de motivatie van meiden voor de behandeling. Hoe langer de

termijn, hoe gemotiveerder de meiden zijn om het beste te maken van hun tijd in de opvang. Vooral voor meiden met een LVB is het van belang om ruim voor hun 18^e jaar te beginnen met opvang en behandeling aangezien zij langere en intensievere behandeling nodig hebben voor zij inzicht verkrijgen in de uitbuitingssituatie.

De geïnterviewden noemen vanuit hun perspectief enkele mogelijke (preventie)maatregelen. Zo vinden respondenten dat er meer open opvangplaatsen nodig zijn om mogelijke slachtoffers van seksuele uitbuiting vroegtijdig open opvang te bieden. Doelstelling is te voorkomen dat de situatie dermate uit de hand loopt dat gesloten opvang nodig is. Ook vinden de respondenten voorlichting nodig over liefde, seks en de verwarrende gevoelens die daarmee gepaard gaan. Professionals en sleutelinformanten vinden voorlichting niet alleen nodig voor jongeren maar ook voor ouders, zodat ouders loverboys kunnen herkennen en signalen bij hun dochters kunnen herkennen. Ten slotte geven de respondenten, professionals en sleutelinformanten aan dat emotionele begeleiding van meiden nodig is om niet te vervallen in sekswork. Voor meiden met een LVB vinden de professionals en sleutelinformanten levenslange emotionele begeleiding nodig om uitbuitingssituaties te voorkomen en te signaleren.

10 Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek is een verkenning van de risicofactoren en beschermingsfactoren bij meiden met een LVB, in relatie tot slachtofferschap van seksuele uitbuiting binnen de mensenhandel. Het onderzoek moet een antwoord geven op de volgende deelvragen:

1. Wat zijn risico verhogende factoren voor seksuele uitbuiting bij meiden met een LVB, dan wel een vermoeden van een LVB, op verschillende leefgebieden? Zijn deze anders dan bij meiden zonder een LVB?
2. Wat zijn beschermingsfactoren voor seksuele uitbuiting van meiden met een LVB, dan wel een vermoeden van een LVB, op verschillende leefgebieden? Zijn deze anders dan bij meiden zonder een LVB?
3. Welke aanbevelingen voor beleid en interventies vloeien voort uit dit onderzoek?

Wij interviewden 19 meiden met een leeftijd tussen 13 en 21 jaar, waaronder bij negen meiden een LVB is vastgesteld, bij vier een vermoeden van een LVB is en de overige zes geen LVB hebben. Ondanks dat opleiding geen selectie criterium was bleek dat alle respondenten ofwel bezig zijn met een VMBO-opleiding, ofwel deze hebben afgerond. Vier respondenten zijn na de VMBO doorgegaan met een vervolgopleiding. De respondenten variëren qua etnisch-culturele achtergrond (zie §2.4).

In dit hoofdstuk geven wij in §10.1 per leefgebied een antwoord op de eerste twee deelvragen. In §10.2 gaan wij in op de aanbevelingen voor beleid en interventies die voortvloeien uit dit onderzoek.

10.1 Risico verhogende en beschermende factoren

Over het algemeen zien we dat veel risico verhogende en beschermende factoren niet specifiek zijn voor meiden met een LVB, maar gelden voor alle respondenten meiden in dit onderzoek. Wel zien we dat LVB op zich een grote risicofactor is en dat er vaker sprake is van cumulatie van problematiek bij meiden met een LVB (zie ook: Dekker & Koot, 2003).

Individuele factoren

Op individueel niveau zien we dat de puberfase risico verhogend is voor meiden door de hogere beïnvloedbaarheid, de grotere behoefte aan aandacht van jongens en de grotere hang naar avontuur in deze fase. Het bereiken van de 18-jarige leeftijd is eveneens een risicofactor, aangezien prostitutie (buiten Rotterdam) voor volwassenen legaal is. Drugs- en alcoholgebruik werken eveneens risico verhogend door de negatieve invloed op het beoordelingsvermogen en het mogelijk ontstaan van verslavingsproblematiek. Daarnaast zien we dat psychische en psychiatrische problematiek bij meiden risico verhogend is, alsook een gebrekkige weerbaarheid. Het werken aan bewustwording rondom (mogelijke) uitbuitingssituaties en weerbaarheid van de meiden werken juist weer beschermend.

Ook een LVB is een risico verhogende factor. Meiden met een LVB zijn makkelijker te beïnvloeden (zie ook: Teeuwen, 2012), hebben te snel vertrouwen in derden, kunnen risico's niet goed inschatten en hebben een gebrekkig zelfinzicht. Doordat ze moeilijk kunnen reflecteren lopen zij groter risico op herhaald slachtofferschap van seksuele uitbuiting. Hoewel de seksuele uitbuiting bij de meeste respondenten is gestart toen zij tussen 12 en 18 jaar oud waren lopen meiden met een LVB vanaf hun 18^e jaar een mogelijk groter risico dan hun leeftijdgenoten zonder een LVB. Zij zijn een makkelijker prooi voor loverboys, gezien prostitutie vanaf 18-jarige leeftijd (buiten Rotterdam) legaal is, deze meiden zeer beperkt weerbaar zijn, vaak niet het besef hebben dat zij uitgebuit worden en de gevolgen van hun handelingen vaak niet kunnen overzien. Deze kenmerken maken meiden met een LVB tot makkelijker slachtoffers voor mensenhandelaren. Vroege signalering van LVB en vroege levenslange inzet van begeleiding of coaching is volgens de professionals en sleutelinformanten nodig om te voorkomen dat meiden met een LVB in handen van loverboys vallen of (herhaaldelijk) in andere problematische situaties terechtkomen.

Tabel 10.1. Factoren op individueel niveau

RISICO'S	BESCHERMEND
Algemene factoren	
Puberfase: hogere beïnvloedbaarheid; behoefte aan aandacht van jongens; behoefte aan avontuur.	Bewustwording over uitbuitingssituatie.
Bereiken van de 18-jarige leeftijd.	Bewustwording rondom risico's vanaf 18 jaar.
Weinig weerbaar in puberfase.	Weerbaarheidstraining.
Alcohol- en drugsgebruik.	
Psychische/psychiatrische problematiek.	
In het bijzonder bij LVB	
Snel vertrouwen in vreemden onafhankelijk van leeftijd.	Vroeg LVB signaleren.
Herhaaldelijk dezelfde fouten maken.	Meer investering in bewustwording.
Levenslang minder weerbaar.	Doorlopend investeren in weerbaarheid.
Vanaf 18 ^e jaar makkelijkere prooiën voor loverboys.	Levenslange begeleiding.

Gezinsgerelateerde factoren

Multiproblematiek in het herkomstgezin staat als risicofactor tegenover een stabiele gezinssituatie, wat weer als beschermende factor wordt genoemd. Genoemde problematiek binnen de herkomstgezinnen zijn (vecht)scheidingen, overlijden van een ouder, psychische en psychiatrische problemen van ouders, huiselijk geweld, schuldenproblematiek, alcoholisme en werkloosheid. De stress in het gezin leidde ook tot conflicten tussen de respondenten en hun ouders en tot wegloupgedrag van de respondenten. Ook een culturele kloof tussen de gezinscultuur en de buitencultuur kan een communicatiekloof tussen de meiden en hun ouders vergroten, wat eveneens risico verhogend is. We zien dat een als negatief ervaren ouder-kind relatie een risico verhogende factor is. Zo ook een als onvoldoende ervaren aandacht binnen het gezin.

Wat LVB betreft zien we op gezinsniveau dat overprotectief gedrag van ouders (juist in de puberfase) kan leiden tot zeer opstandig gedrag van meiden met een LVB, waardoor een communicatiekloof en wegloupgedrag kunnen ontstaan. We zien ook dat sommige respondenten met een LVB, ouders (en andere gezinsleden) hebben met eveneens een LVB. Deze ouders zijn vaak niet in staat om seksuele uitbuiting te herkennen en hun dochter(s) daartegen te beschermen.

Een beschermende factor is een als positief ervaren ouder-kindrelatie. Ambulante hulpverlening en/of mentoring speelt hierin een rol, door gezinnen (met name van meiden met een LVB) opvoedingsondersteuning te bieden. Ook helpt het wanneer meiden door een ander dan hun ouders worden gewezen op de risico's van hun gedrag, met name in de puberfase. De ouder-kind relatie wordt dan minder op de proef gesteld of beschadigd wanneer een professional de meiden op weg helpt in het maken van veiligheidsafwegingen en gedragskeuzen.

Binnen herkomstgezinnen van meiden met een LVB is meer en langer ondersteuning nodig. Een voorwaarde is echter wel dat ouders de LVB van hun kind herkennen, erkennen en accepteren. Wanneer ouders eveneens een LVB hebben is de ambulante hulp of een mentor zelfs onmisbaar als opvoedingsondersteuning, volgens professionals en sleutelinformanten.

Tabel 10.2. Factoren op gezinsniveau

RISICO'S	BESCHERMEND
Algemene factoren	
Multiproblematiek in gezin.	Stabiele thuissituatie.
Ouder-kind conflicten; negatieve beleving van de ouder-kind relatie; als onvoldoende ervaren aandacht binnen het gezin; lage betrokkenheid ouders.	Betrokkenheid van minimaal één ouder; beschermende maatregelen van ouders, bijv. door (gedwongen) opvang te regelen.
Culturele kloof tussen gezinscultuur en buitencultuur.	Systeemgesprekken.
Weglooptgedrag van meiden.	Crisisopvangplaatsen. Opvoedondersteuning.
In het bijzonder bij LVB	
Overprotectief gedrag van ouders.	Langdurige ambulante opvoedondersteuning.
Niet herkennen, erkennen en accepteren van de LVB.	Herkennen, erkennen en accepteren van de LVB.
Beperkingen van ouders met een LVB.	Doorlopende/langdurige ambulante gezinshulp.

Internet en sociale media

Een risicofactor is dat de respondenten snel ingingen op online-contactverzoeken van vreemde jongens en zich direct familiair gedroegen bij deze jongens. Ook bij jongens die zij in het dagelijks leven face-to-face leerden kennen, gedroegen zij zich direct familiair en deelden zij persoonlijke gegevens. Bewustwording over de gevaren op internet en sociale media en training in het gebruik van sociale media zijn beschermende factoren.

Ook het meewerken aan compromitterend beeldmateriaal vormt een belangrijke risicofactor, aangezien het exposure en sextortion tot het standaardrepertoire van loverboys behoort. Ook hierover is bewustwording nodig bij de meiden.

Uit de interviews blijkt dat meiden met een LVB blijvend kwetsbaar zijn voor de gevaren van internet en sociale

media. Zij maken herhaaldelijk dezelfde fouten (in iets andere omstandigheden) en hebben sneller de neiging om op verzoeken van derden in te gaan. Meiden met een LVB hebben meer investering nodig dan meiden zonder een LVB om zich bewust te worden van de gevaren op internet en sociale media en om met deze gevaren om te kunnen gaan. Richtlijnen moeten helder zijn, bijvoorbeeld dat zij geen foto's van zichzelf naar anderen opsturen en niet op verzoeken van vreemden ingaan. Voor meiden met een LVB is er geen ruimte voor grijsgebied bij deze regels.

Tabel 10.3. Factoren m.b.t. internet en sociale media

RISICO'S	BESCHERMEND
Algemene factoren	
Snel ingaan op online-contactverzoeken van vreemden.	Begeleiding bij omgang met internet en sociale media.
Direct familiair met onbekende jongens.	Bewustwording risico's bij omgang met vreemden.
Compromitterend beeldmateriaal.	Bewustwording over risico's bij het delen van beeldmateriaal.
In het bijzonder bij LVB	
Blijvend kwetsbaar voor gevaren van internet en sociale media.	Doorlopende begeleiding bij omgang met internet/sociale media. Met heldere richtlijnen.

School gerelateerde factoren

Hoewel we geen opleidingsniveau als selectie criterium in dit onderzoek hebben gehanteerd, blijken alle respondenten een VMBO-opleiding te volgen of te hebben afgerond. Sommige respondenten zijn daarna bezig met een vervolgopleiding (BBL of MBO). Een opleiding op het VMBO is een gemene deler tussen de respondenten. Het grootste verschil lijkt te zitten in het IQ, wat bij de meiden met een LVB lager ligt dan bij de meiden zonder een LVB.

Een ongelukkige schoolperiode is een risico verhogende factor. We zien dat veel respondenten zich minstens een periode lang op school ongelukkig hebben gevoeld wegens pestgedrag, uitsluiting en toenemende eenzaamheidsgevoelens. Wij vonden wat betreft de school gerelateerde factoren geen verschillen tussen meiden met een LVB, met vermoedelijk een LVB of geen LVB. Wel zien we

dat basisscholen een belangrijke rol hebben in het (vroeg) signaleren van een LVB.

Een als aangenaam ervaren schooltijd is een beschermende factor. We zien dat meiden met een LVB zich gelukkiger voelden toen zij overstapten naar een school voor speciaal onderwijs of naar het praktijkonderwijs. Zij voelden zich prettiger bij het schoolklimaat op de nieuwe school. Hierdoor voelden zij zich ook geborgen bij medeleerlingen en docenten en deelden zij hun ervaringen met loverboys ook met hen.

Tabel 10.4. School gerelateerde factoren

RISICO'S	BESCHERMEND
Algemene factoren	
Opleiding op VMBO of praktijk-school.	Voorlichting voor leerlingen en ouders op VMBO en praktijk-scholen..
Ongelukkige schoolperiode door pestgedrag, uitsluiting en eenzaamheidsgevoelens.	Agressieve tegenreacties van de respondenten, waardoor zij in populariteit stegen. Een als veilig en plezierig ervaren schoolklimaat.
	Frisse start op nieuwe school.
In het bijzonder bij LVB	
	Overstap naar speciaal onderwijs, met veilig en plezierig schoolklimaat.
LVB niet (of laat) signaleren.	(Vroeg) signaleren van een LVB.

Factoren rondom vrije tijd en vrienden

Verveling en behoefte aan spanning en avontuur zijn risicofactoren. Deelname aan sportclubs en/of andere georganiseerde buitenschoolse activiteiten zorgen er juist voor dat meiden geen tijd hebben om zich te vervelen en spanning op te zoeken.

Vrienden met problematisch gedrag vormen een risico verhogende factor. We zien dat zowel meiden met een LVB als meiden zonder een LVB een hoger risico lopen wanneer zij vrienden hebben in de uitbuitingscene of vrienden die problematisch gedrag vertonen, drugs- en/of

drankgebruik of hangen met 'foute' jongens. Meiden met een LVB zijn wat goedgeloviger dan meiden zonder een LVB en benoemen iedereen al snel als beste vriend.

Een goede invloed gaat uit van vrienden die met raad en daad bijstaan en bij wie de meiden hun hart kunnen luchten. Dit zijn vrienden die ook wel maatregelen treffen, zoals de persoon ophalen, de situatie bespreken met ouders of met docenten. Deze vrienden vormen een beschermende factor voor zowel meiden met als meiden zonder een LVB.

Tabel 10.5. Vrije tijd en vrienden

RISICO'S	BESCHERMEND
Algemene factoren	
Verveling, zoeken naar spanning en avontuur.	Deelname aan sportclubs en/of andere georganiseerde buitenschoolse activiteiten.
Baan met onregelmatige werktijden.	(Bij)baan.
Vrienden binnen de uitbuitingscene; vrienden met problematisch gedrag.	Beschermende vrienden.
Eenzaamheidsgevoelens.	
In het bijzonder bij LVB	
Goedgelovig: iedereen meteen zien als 'beste vriend'.	

10.2 Aanbevelingen voor beleid en interventies

De bevindingen in dit onderzoek benadrukken het belang van samenwerking tussen ouders, de school, de hulpverlening, de overheid en het rechtssysteem. Alle partijen dragen een deelverantwoordelijkheid in de preventie en aanpak van seksuele uitbuiting van jonge meiden (met een LVB).

Een veilig schoolklimaat

Een als veilig en plezierig ervaren schoolklimaat vormt vanaf de basisschool al een belangrijke beschermende factor. Kinderen die het naar hun zin hebben op school, bouwen meer zelfvertrouwen op. Ook is aandacht voor

normgedrag nodig in zowel het pedagogisch beleid als de dagelijkse schoolpraktijk. Dit normgedrag nemen de kinderen mee naar de rest van hun onderwijscarrière en leven.

Preventieve voorlichting op VMBO- en praktijkscholen

We zagen bij de respondentkenmerken dat alle respondenten een VMBO-opleiding en sommigen daarna een praktijk-, BBL- of Mbo-opleiding hebben, er nog mee bezig zijn of deze (voorlopig) hebben gestaakt. Preventieve voorlichting zou het meest rendement opleveren op het VMBO- en het praktijkonderwijs aan leerlingen, docenten en ouders. Hierbij zou speciale aandacht besteed moeten worden aan wervingsstrategieën van loverboys, signalen van een mogelijke uitbuitingssituatie en mogelijke stappen wanneer sprake is van (vermoeden van) een uitbuitingssituatie.

Ook is voorlichting over liefde en gezonde seksualiteit nodig, voor alle meiden, ook voor meiden met een LVB. Het zou onderdeel moeten zijn van het vaste curriculum op scholen. Speciale aandacht is nodig voor grensoverschrijdend seksueel gedrag, de verwarring die bij verliefdheid kan ontstaan en hoe voortekenen van afhankelijkheid en misbruik herkend kunnen worden. Aan meiden met een LVB zou deze voorlichting herhaaldelijk aangeboden moeten worden.

Preventieve weerbaarheidstraining

VMBO-scholen en scholen voor praktijkonderwijs lijken belangrijke locaties voor preventieve weerbaarheidstraining van meiden.

Rechterlijke machtiging voor langere duur

Meiden met een rechterlijke machtiging voor enkele maanden tonen minimale motivatie om mee te werken aan (groeps)behandelingen. Zij zitten vaker hun tijd uit om daarna het contact met hun loverboy te continueren. Een rechterlijke machtiging voor langere duur, bijvoorbeeld een jaar, motiveert tot een andere attitude. De meiden zijn gemotiveerder om het beste te maken van hun verblijf en doen actiever mee met de (groeps)behandelingen. Een jaar geeft de meiden ook meer tijd om een bewustwordingsproces te doorlopen en te beseffen dat zij uit een uitbuitingssituatie komen waar zij niet in terug moeten willen.

Voor al meiden met een LVB hebben langere tijd nodig voor hun bewustwordingsproces, nog ruim voor zij de leeftijd van 18 jaar bereiken. Dit is een aantrekkelijke leeftijd voor loverboys aangezien prostitutie vanaf 18 jaar legaal is, een rechterlijke machtiging daarna niet mogelijk is en meiden met een LVB zich vaak niet realiseren dat zij in een uitbuitingssituatie verkeren.

Opvang en hulpverlening

De opvang van slachtoffers van seksuele uitbuiting geeft hen een periode om op adem te komen, om los te komen van een loverboy en om te werken aan zichzelf. Toch blijkt uit de interviews met zowel de sleutelinformanten als de andere professionals en de respondenten dat de recidive(kans) relatief groot is. Nader onderzoek zou duidelijk moeten maken hoe hulpverleners kunnen anticiperen op de recidivemogelijkheid. Voor doelgroepen voor wie de opvang en hulpverlening niet effectief blijkt te zijn, moet ander, meer passende hulp, ontwikkeld worden om de recidivekans verder te verkleinen.

Levenslange (emotionele) coaching en monitoring

Meiden met een LVB zijn kwetsbare mensen waarvan het hulpverleningsdossier niet afgesloten kan worden. Een mate van coaching en monitoring blijft levenslang nodig om niet (herhaaldelijk) in problemen te komen. De term 'waakvlam' wordt door een sleutelinformant genoemd, verwijzend naar langdurige, zichtbare en betrouwbare ondersteuning. Deze begeleiding zou bij voorkeur aangeboden moeten worden door ambulante hulpverleners/mentoren van organisaties die gespecialiseerd zijn in LVB, maar ook kennis hebben over mensenhandel (over seksuele uitbuiting door loverboys). Deze professionals zouden een brede begeleiding moeten bieden bij allerlei dagelijkse vraagstukken.

Ook hebben ouders van meiden met een LVB ambulante hulp en ondersteuning nodig bij opvoedingsvraagstukken die specifiek te maken hebben met een LVB, met name in de puberfase. Ouders die zelf ook een LVB hebben, zouden doorlopend hulp moeten krijgen bij hun dagelijkse en opvoedingsvraagstukken.

Bijlage A: Literatuurlijst

- Andriessen, R. & Keyzers, F. (2011). *Rapportage haalbaarheidsonderzoek Loverboyproblematiek. Intersectorale samenwerking in de keten als sleutel voor de aanpak van het Loverboy/Pooier circuit*. Limburg: Gastenhof/Stichting Jeugdzorg St. Joseph.
- APA (2013). *DSM-V. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5th Edition*. Washington D.C.: American Psychiatric Association.
- Beer, Y. de (2016). *Kompas Licht verstandelijke Beperking. Definitie, aspecten en ondersteuning*. Amsterdam: BV Uitgeverij SWP.
- Beer, Y. de (2011). *De Kleine Gids. Mensen met een licht verstandelijke beperking 2011*. Deventer: Kluwer.
- Berg, B. van den, Heuts, L., Horssen, C. van & Kruis, G. (2013). *Ondersteuning van jongeren met een LVB: onderzoek naar doeltreffendere en goedkopere ondersteuning gericht op arbeidsparticipatie*. Regioplan / UWV
- Boertjes, M.J. & Lever, M.S. (2007). *LVG en jeugdcriminaliteit*. Diemen: Expertisecentrum Jeugdzorg – Gehandicaptenzorg William Schrikker.
- Borne, A. van den & Kloosterboer, K. (2005). *Inzicht in uitbuiting. Handel in minderjarigen in Nederland nader onderzocht*. Amsterdam: Stenco.
- Bouma, S.H.M. (2012). *Fout vriendje? Meisjes met een licht verstandelijke beperking die het slachtoffer worden van loverboys*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Cockbain, E., Ashby, M. & Brayley & Brayley, H. (2015). Immaterial Boys? A Large-Scale Exploration of Gender-Based Differences in Child Sexual Exploitation Service Users. In: *Sexual Abuse: Journal of Research and Treatment* (2015), pp. 1-27.
- Commissie Azough (2014). *Hun verleden is niet hun toekomst. Actieplan aanpak meisjesslachtoffers van loverboys/mensenhandel in de zorg voor jeugd*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Coren, E., Thomae, M., & Hutchfield, J. (2011). Parenting training for intellectually disabled parents: A cochrane systematic review. *Research on Social Work Practice*, 21(4), 432-441.
- Dekker, M.C., & Koot, H.M. (2003). DSM-IV disorders in children with borderline to moderate intellectual disability. II: Child and family predictors. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42, 923-931.
- Douma, J., Berg, P.M. van den & Hoekman, J. (1998). *Verstandelijke handicap en seksueel misbruik*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Gemeente Rotterdam (2015). *Nota prostitutie en seksbranche Rotterdam 2015*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Glissenaar, I. & Holdorp, J. (2017). *Aanpak van mensenhandel/loverboyproblematiek in de zorg voor jeugd. Hoe was jouw dag op internet? Handreiking social media en seksuele weerbaarheid*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVB.
- Greeven, H. (2014). *Rapportage onderzoek naar jongeren met een licht verstandelijke beperking*. Gouda: JSO Expertisecentrum voor jeugd, samenleving en ontwikkeling.
- Haas, S. de (2012). Seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren en volwassenen in Nederland. In: *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36-2, pp. 136-145.
- Holdorp, J. (2017). Seksuele uitbuiting: 'We moeten beter zijn dan mensenhandelaren.' Geraadpleegd 20 juni 2019 op: <https://www.vgn.nl/artikel/25249>.

- Korvinus, A., Dijk, E. van, Koster, D. & Smit, M. (2004). *Mensenhandel: derde rapportage van de Nationaal Rapporteur Den Haag*. Den Haag: Nationaal Rapporteur Mensenhandel.
- Lalor, K. & McElvaney, R. (2010). Child sexual abuse, links to later sexual exploitation/high risk sexual behavior and prevention/treatment programmes. *Trauma, Violence and Abuse*, (11), 159-177.
- Landelijk Kenniscentrum LVB (2017). *Aanpak slachtoffers mensenhandel/loverboyproblematiek voor jeugdigen met een LVB en/of psychische problemen. Tien aanbevelingen*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVB.
- Nagel, J. van der & Kea, R. (2013). *Jonge delinquenten van 16-23 jaar met een lichte verstandelijke beperking en problematisch middelengebruik*. Tactus SVG / Expertisecentrum William Schikker.
- Nanhoe, A.C., Looij-Jansen, P. van de & Horssen, J. van (2019). *LVB en Mensenhandel. Verkenning van de omvang van de groep slachtoffers met een LVB binnen seksuele uitbuiting*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Nederlands Jeugdinstituut (2019). *Licht verstandelijk beperkte jeugd. Oorzaken en risicofactoren*. Geraadpleegd 10 juni 2019: <https://www.nji.nl/nl/Licht-verstandelijk-beperkte-jeugd-Probleemschets/Oorzaken-en-risicofactoren>.
- NPO (2015). *Dit is de dag: zwakbegaafde meiden geronseld voor prostitutie*. Gedownload op 26 mei 2017 van: https://www.npo.nl/dit-is-de-dag/03-10-2015/VPWON_1235914
- Ponsioen, A.J.G.B. (2001). *Cognitieve vaardigheden van licht verstandelijk gehandicapte kinderen en jongeren*. Amsterdam. Academisch Proefschrift.
- Reid, J.A. (2011). An exploratory model of girl's vulnerability to commercial sexual exploitation in prostitution. *Child Maltreatment*, 16(2), 146-157.
- Ruiter, K. d., Dekker, M., Douma, J., Verhulst, F., & Koot, J. (2008). Development of parent- and teacher-reported emotional and behavioural problems in young people with intellectual disabilities: Does level of ID matter? *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 21, pp. 70-80.
- Schakenraad, W. & Janssens, K. (2008). *Seksualiteit en grenzen. Wat maakt jongeren met een licht verstandelijke beperking kwetsbaar, wat maakt hen weerbaar?* Utrecht: Movisie.
- Smallbone, S., Marshall, W. & Worthley, R. (2008). *Preventing child sexual abuse: Evidence policy and practice*. Cullompton, UK: Willan.
- Teeuwen. M. (2012). *Verraderlijk gewoon. Licht verstandelijk gehandicapte jongeren, hun wereld en hun plaats in het strafrecht*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Ten Wolde, A. C., Le Grand, B., Slagter, J en Storm, M. (2006). *Vaardig en Veilig: Behandeling van sterk gedragsgestoorde licht verstandelijk gehandicapte mensen met risicovol gedrag. Kenmerken van de doelgroep, consequenties voor behandeling en de uitwerking hiervan in gespecialiseerde behandelprogramma's*. Boschoord: Hoeve Boschoord.
- Terpstra, L., Dijke, A. van (2014). *Loverboyslachtoffers en hulpverlening*. Amsterdam: SWP.
- Verhoeven, M. & Gestel, B. van (2015). De liefjes van prostituees: pooiers of partners? *Justitiële Verkenningen*, 4, pp. 33-45.
- Verwijs, R., Mein, A., Goderie, M., Harreveld, C., & Jansma, A. (2011). *Loverboys en hun slachtoffers. Inzicht in aard en omvang problematiek en in het aanbod aan hulpverlening en opvang*. Utrecht: Verweij-Jonker Instituut.
- Wade, C., Llewellyn, G., & Matthews, J. (2008). Review of parent training interventions for parents with intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 21(4), 351-366.
- Willems, D. L., Vries, J. N. de, Isarin, J., & Reinders, J. S. (2007). Parenting by persons with intellectual disability: An explorative study in the Netherlands. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(7), 537-544.

Bijlage B: Definities

Mensenhandel is “het werven, vervoeren, overbrengen, opnemen of huisvesten van een persoon, met gebruik van dwang (in brede zin) en met het doel die persoon uit te buiten. De (beoogde) uitbuiting is de kern van mensenhandel. Uitbuiting kan zich in de seksindustrie afspelen, bijvoorbeeld wanneer iemand onvrijwillig voor iemand anders in de prostitutie werkt, maar ook in andere economische sectoren. Het gaat dan om zulke slechte arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden, dat hierdoor mensenrechten in het geding zijn. Ook strafbaar als mensenhandel is het met dwang werven en vervoeren van een ander met als doel organen uit het lichaam van die ander te verwijderen.”¹⁰

Onder **seksuele uitbuiting** binnen het kader van mensenhandel verstaan wij (eveneens volgens de landelijke werkdefinitie): ‘Een vorm van mensenhandel, waarbij een persoon seksuele handelingen moet verrichten, met of voor een ander, in ruil voor geld, goederen of een tegenprestatie (Van den Borne & Kloosterboer, 2005).’

Loverboys zijn mensenhandelaren die zich bezig houden met seksuele uitbuiting van anderen. Loverboys zijn een categorie pooiers.¹¹ Evenals andere pooiers laten zij anderen als prostituee voor zich werken, controleren zij deze anderen middels dwang, (dreiging met) geweld, afpersing, fraude, misleiding en/of misbruik van hun overwicht en profiteren zij van hun inkomsten (Terpstra & Van Dijke, 2014).

Mensen met een **LVB** (Licht Verstandelijke Beperking) zijn mensen met een IQ-score tussen 50 en 85, met een beperkt sociaal aanpassingsvermogen en bijkomende problematiek (De Beer, 2011).

¹⁰ Bron: CoMensha.nl, gedownload op 12-8-2016.

¹¹ Een pooier laat een of meerdere prostituees voor zich werken en leeft van de opbrengsten daarvan. In ruil daarvoor biedt hij de prostituee(s) hulp en bescherming tegen bijvoorbeeld agressieve en lastige klanten (Verhoeven & van Gestel, 2015).

Bijlage C: Sleutelinformanten

Maaïke van de Graaf

Maaïke is beleidsadviseur aanpak seksueel geweld bij de gemeente Rotterdam.

Ineke Ruijzing

Ineke is beleidsmedewerker vroegsignalering LVB en coördinator uitvoering plan van aanpak LVB Rotterdam bij de gemeente Rotterdam.

Marleen Frederik

Marleen is beleidsmedewerker bij de gemeente Rotterdam. Zij is deskundige op het gebied van de privacyregeling. Marleen Frederik heeft in dit onderzoek geadviseerd met betrekking tot mogelijkheden en beperkingen bij het werven van respondenten.

Marijke van Seggelen

Marijke is beleidsadviseur en voorzitter van de Zorgtafel mensenhandel Rotterdam bij de gemeente Rotterdam.

Sjoerd van Bommel

Sjoerd is beleidsmedewerker bij het Bureau Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen.

Tom Jordan

Tom is afdelingscoördinator Hestia bij Horizon. Hestia is een gespecialiseerde, gesloten opvang- en behandelvoorziening voor meiden van 12 tot 18 jaar, die slachtoffer zijn of dreigen te worden van loverboys of andere vormen van mensenhandel.

Jos Noordover

Jos is senior beleidsmedewerker bij de Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN), de brancheorganisatie voor aanbieders van zorg- en dienstverlening aan mensen met een handicap.

Irene de Haas

Irene is manager bij Humanitas Prostitutie Maatschappelijk Werk (PMW).

Paul Timmers

Paul is psychomotorische therapeut bij ASVZ. ASVZ is een zorgorganisatie voor mensen met een verstandelijke beperking en psychische problematiek. ASVZ heeft eigen woonvoorzieningen, maar biedt ook ambulante hulp in Zuid-Holland en West-Brabant.

Amanda de Wind

Amanda is manager bij Fier Rotterdam. Fier Rotterdam bestaat uit de gespecialiseerde opvang- en behandelvoorzieningen Asja en Gaja. Fier Rotterdam biedt opvang, begeleid wonen en ambulante hulp aan jonge meiden en vrouwen van 12 tot en met 23 jaar die in de prostitutie terecht zijn gekomen of ernstig risico lopen om in de prostitutie terecht te komen.

Jean Custers

Jean was specialist mensenhandel bij de Politie eenheid Rotterdam.

Nick de Jong

Nick is adviseur aanpak mensenhandel bij CoMensha. CoMensha is het landelijk registratie- en coördinatiecentrum voor slachtoffers van mensenhandel in Nederland.

Kennis voor een sterk Rotterdams beleid

Onderzoek en Business Intelligence is een afdeling binnen de gemeente Rotterdam.

De afdeling verzamelt informatie en doet onderzoek voor het maken en uitvoeren van beleid door de gemeente Rotterdam. Het onderzoek gaat over onderwerpen als gezondheid, zorg, onderwijs, re-integratie, demografie, ruimtelijke ordening en veiligheid. Soms is de gemeentelijke organisatie het onderwerp, vaker gaat het over de stad en haar bewoners. Het doel is steeds om met deze verzamelde kennis het beleid en de bedrijfsvoering van de gemeente te verbeteren.

Auteurs

Dr. Anita C. Nanhoe is psycholoog en gepromoveerd in de sociale wetenschappen. Binnen de gemeente Rotterdam doet zij onderzoek in het sociaal domein, variërend van geweld in afhankelijkheidsrelaties tot mensenhandel, huwelijksmigratie, integratie en onderwijs mobiliteit.

Pascal Kreijen is onderzoeker binnen de gemeente Rotterdam met een brede ervaring op het sociaal domein, variërend van jeugdhulp en jeugdreclassering tot daklozen en bankslapers.

Gemeente Rotterdam